

JANUS PANNONIUS TUDOMÁNYEGYETEM

Beli

**Dolgozatok az állam-
és jogtudományok köréből
XIX.**

Különnyomat

Pécs, 1988

Dr. Béli Gábor, Dr. Kajtár István

**AZ OSZTRÁK (-NÉMET) BÜNTETŐ JOGSZABÁLYOK HATÁSA
A MAGYAR JOGBAN A 18. SZÁZADBAN
(A PRAXIS CRIMINALIS)**

I.

Az osztrák büntetőjog vázlata a 16–18. században

A Corpus Iuris Hungarici kiadásában 1696-tól kezdődően sajátos jogforrás került közlésre, a „Forma Processus Judicii Criminalis seu Praxis Criminalis” – egy olyan (anyagi és eljárásjogot tartalmazó) büntetőtörvénykönyv, amelyet a szakirodalom egyöntetű álláspontja szerint Alsó-Ausztriából recipiáltunk, Kollonich Lipót esztergomi érsek kezdeményezésére, és amelyet, bár soha sem volt hatályos magyar törvény, mégis átvett a 17/18. század fordulójától kezdve a magyar büntetőgyakorlat. Az osztrák büntető- és büntetőeljárás jog magyarországi hatását vizsgálva az alábbiakban arra keresünk választ, hogy mi volt a Praxis Criminalis forrása, hogyan került be a magyar jogalkalmazásba, a megyei büntetőjogi gyakorlat tükrében milyen volt rendelkezéseinek elterjedése!¹

1. Praxis Criminalis – Ferdinandea (1656)

A Kollonich által elkészítettet Praxis Criminalis latin nyelvű, szinte „tükörfordítása” volt az 1656. december 30-án III. Ferdinánd által Alsó-Ausztria számára kiadott büntető rendtartásnak, a „neue peinliche Landgerichtsordnung”-nak, amit Ferdinándéának is neveznek.² Ez a jogszabály jelentős helyet foglal el a 17–18. századi osztrák büntető- és büntetőeljárás jog történetében. Noha egy kommentártól eltekintve,³ a büntető jogtudományok művelői nem szenteltek neki monográfiát, az alábbi megállapítások mégis jelzik kiemelt fontosságát: Jenull (1808) utal rá, hogy a Carolina hiányainak pótlására adták ki,⁴ Domin (1869) kiemeli, hogy a Theresiana számos rendelkezését, gyakran szó szerint belőle vette át,⁵ Glaser (1883) megjegyzi, hogy a Ferdinandea igen különös gondossággal tárgyalja az indiciumtant.⁶ Hoegel (1904) mérföldkönek nevezi az osztrák büntetőjog történetében, mert az addigi büntető-rendtartások inkább eljárásjogiak voltak és a későbbiek erősen támaszkodtak a Carolinára,⁷ addig a Ferdinandea a szisztematikusság igényével lépett fel az anyagi jog terén, E. Schmidt nagy munkájában (1946), ha nem is részletezi, mégis mint „híres” alkotásról emlíkezik meg,⁸ végezetül a mai osztrák jogtörténeteszek közül Baltl jegyzi meg, hogy jelentős, jogász minősége és átfogó koncepciója miatt.⁹

A Ferdinandea első megközelítésre is kitűnő jelentőségét az alábbi szempontok alapján kívánjuk megvilágítani:

– az általános német büntetőjogi fejlődésben kijelölhető helye, különösen a Carolinához való viszonya,

– jelentősége az osztrák (általános és tartományi) büntetőjog történetében,
– távolabbi hatása, különösen a Theresianára.
Mindezeket feltárva és kiegészítve a Ferdinandea közvetlen keletkezés-történetével, úgy érezzük megválaszolható lesz tanulmányunk ebben a részében feltett kérdés: hogyan értékelhető a Praxis Criminalis eredetije, a Ferdinandea?

2. Az osztrák örökös tartományok büntető jogalkotása a 15. század végétől a Theresianáig

A Habsburgok német tartományaiban a 15. század végétől jelentkezett a büntetőjogban a kodifikáció igénye. Ennek első megfogalmazásai Stájerországban (1478), Tirolban (1487), Alsó- és Felső-Ausztriában (1509, 1518) már jóval a Carolina előtt fellelhetők.¹⁰ Ennek a törekvésnek keretében az 1540-es években már több tartományra való egységes szabályozás igénye is megfogalmazódott – határozott eredményre azonban nem vezetett. Ebben az időben a tervezetek készítésénél a Carolinára is támaszkodtak. Az egymás után megjelenő büntető rendtartások között szövevényes kapcsolat alakult ki, kölcsönhatásban álltak egymással.¹¹ Az alábbiakban ezt kíséreljük megváználni!

Tirol¹² első büntető rendtartása (Malefiz-Ordnung) 1499-ből való. A jogi rendezetlenségnek kívánt végetvetni, nem annyira új jogot hoz, a fennállót rögzíti és szembehelyezkedik az idegen jog behatolásával. A rendelkezései szinte szerkezet nélkül, tarkán követik egymást. Az MO. kevés tényállást rögzít, inkább csak felsorolja a bűncselekményeket. Büntetési nemei, különösen a halálbüntetés, kiterjedtebbek mint a Ferdinandeaiban találhatóak, hiszen ismeri a vízbefulladásztást, az elevenen elásást, a karóbahúzást. Szabályozási technikájára, annak színvonalára, jellemző az alábbi tömör megfogalmazás: „Minden gyilkost kerékbetöréssel kell kivégezni, az árulót a vesztőhelyre hurcolás után fel kell négyelni, a rablót pallóssal kell lefejezni, a templomgyújtogatót, a gyújtogatót, az eretneket, a pénzhamisítót pedig meg kell égetni.”¹³ A fejlődés további szakaszában az 1526-os, 1532-es és az 1573-as LO.-k az 1499-es szabályozás átvételével építették ki büntetőjogi rendelkezéseiket, utóbbi „megspékelte” ezt a Carolina rendelkezéseivel. Fel kell azonban hívnunk a figyelmet, hogy bizonyos kérdéseket a Carolina részletesebben szabályozott, mint követői, az is megfontolandó, hogy ha az 1532-es LO. sokban hasonlít is a Carolina „anyjára” a Constitutio Criminalis Bambergiensisre, az inkább magyarázható a közös forrásokból való merítéssel, az azonos vonásokat is felmutató előtörténettel.¹⁴

A tirolai büntetőeljárásban az inquisitorius eljárás térhódítása is megfigyelhető.¹⁵ Egyes vélemények szerint a 17. századtól a Carolina mellett a Ferdinandea is szubszidiárius jog lett.¹⁶

A *belső-ausztriai tartományok között*¹⁷ Stájerországban Károly főherceg 1574-es Landgerichtsordnungja a legfigyelemreméltóbb. Előzménye kiterjedt kodifikációs munkát volt. Ennek első lépcsőjében (I. 1529–30) tulajdonképpen a stájer szokásjogot foglalták össze. *Második szakaszában* (II. 1536) az I. tervezetet az 1514-es alsó-ausztriai LGO., az 1532-es tirolai LO.

és az 1535-ös kärnteni LGO. felhasználásával dolgozták át. *Harmadik lépésben* (III. 1542–47.) merítették a II. tervezetből kiegészítve a Carolinával. Ebből nőtt ki az 1574-es LGO.¹⁸

Az (egyes szerzők által „stájer” Carolinának is nevezett) 1574-es LGO.¹⁹ az örökös tartományokban az alsó-ausztriai rendtartások mellett kétségtelenül a Ferdinandea előtti büntetőjogi jogalkotás legjelentősebb terméke. Szerkezete (3 rész, 219 artikulus) sajátos. Anyagi jogi rendelkezései támaszkodnak a Carolinára, de abból nem minden általános részi meghatározást értékesít. Nem emel át a Carolinából mintegy 50 artikulust, 72 artikulusában viszont nem lelhető fel a Carolina hatása, hiszen – különösen az eljárási részben – sok a stájer szokásjogi elem. Eljárási szabályai, bár megőrzik a vád és a nyomozóeljárás kettősségét, egyre inkább előtérbe állítják az inquisitorius pert. Hasonlóképpen jellegzetes, hogy a Carolinához képest a jogtudósok véleményének kikérése szűkül – a felettes országfejedelmi hatóságok kötelező megkeresésével párhuzamosan. 1721-ben VI. Károly pátense elrendelte a Ferdinandea szubszidiárius alkalmazását.

Karintia²⁰ és Krajna²¹ esetében egyesek szerint valószínűleg sor került az 1656-os alsó-ausztriai LGO. szubszidiárius alkalmazására.²²

Felső-Ausztria büntetőjog fejlődésének részletezésétől ehelyütt úgy érezzük, eltekinthetünk, hiszen ismételtlen került sor az alsó-ausztriai szabályozás lemásolására és átvételére.²³

Mindezek után az alsó-ausztriai büntetőjogalkotás értékelésére térünk rá, előre is jelezve, hogy a vizsgált Ferdinandea jelentőségét az eddigiek során már kiemelte az a tény, hogy a többi tartományban átvételre, vagy szubszidiárius alkalmazásra került.

3. Az alsó-ausztriai büntetőjog fejlődése és a Ferdinandea keletkezése.

Miután Alsó-Ausztriában a 16. század elején már felmerült a büntetőjog összefoglalásának igénye, 1514-ben megjelent I. Miksa Landgerichtsordnungja.²⁴ A kiterjedelmű (kis folio, 8 oldal), nem túl szisztematikus jogszabály, amelynek szerkezeti egységei még számozva sincsenek, kevés a tartományi jogokban szokásos bűncselekményt sorol fel, tulajdonképpen tényállásmeghatározás nélkül és csak elszórtan található határozott büntetéssel fenyegetés. Eljárása töredékesen szabályozott, a védelem (érdekes módon a földesúr, vagy tisztviselője részéről) biztosított, mégis ebben az LGO-ban is megkezdődött az inquisitorius eljárás előretörése, melynek központjában a kivallatás áll, és ezt kapcsolatba hozzák az indiciumokkal (a gyanúokkal).

Ennek a Carolina előtti szabályozásnak hatása érzékelhető az 1540-es LGO-n és – egyes nézetek szerint – utánozta a Felső-Ausztria számára kiadott 1559-es LGO. is.²⁵ Az 1540-es szabályozásra még nem hatott a Carolina, így újból és újból felmerült az újraszabályozás igénye. Ez a kodifikációs gondolat hosszú időn át bűvópataként hol eltűnt, hol újra előkerült,²⁶ és kevés kézzelfogható eredményt tudott felmutatni. Külön figyelmet érdemel az 1573-as LGO és MO. tervezet, mert ennek 1582-es átdolgozása a Ferdinandea eljárási rendelkezéseire is hatott. Ez a hatás azonban azért volt csak közvetett, mert a tervezet 1582–1586 között a rendek ellenállása

miatt vita tárgya volt, kormányzékai felülvizsgálata harminc évig elhúzódt. 1617-ben ugyan kilátásba helyezték publikálását, további időmúlás után azonban, 1637-re az ügy végképpen elaludt.²⁷

Eredményel járt viszont a büntetőjog szabályozására nézve az 1651 és 1668 közötti kompilációs periódus.²⁸

A kodifikáció során sajátos, a jogászai szakértelmet többszörösen érvényesítő eljárás érvényesült a büntető rendtartás – a későbbi Ferdinandea, az 1656-os LGO. – megformálásánál is. A jogszabály egyes részeit a négy kompilátor – akit a „négy doktor” néven is emlegetnek: Johann Baptist Suttinger v. Thurnhof, Johann Michael v. Seiz, Johann Georg Hartmann, Johann Leopold²⁹ kidolgozta és azokat üléseken megvitatta. Ehhez két fiatal jogtudós segítségét is igénybe vették, akik az archívumok aktái, a közönséges jog alapján, felhasználva a bajor, cseh és más Landes-Ordnungokat, figyelemmel a szakirodalomra kétséges esetekben szakvéleményt adtak a számukra. Ehhez a tevékenységükhöz a tartományúr rendelkezésre bocsátotta levéltárai anyagát. A szöveg végső formáját a tanácskozó kollégium ülései nyerte el. Ebben – a Ferdinandea zárórészéből kitűnően – a kormány részéről 6 tanácsos, 1 titkár, a rendek meghatalmazottjaiként 11 személy (köztük három egyházi) és 2 szindikusz és titkár (Leopold és Hartmann) vett részt. A kollégium természetesen az LGO. megalkotása után is, változó összetételben továbbműködött és igen figyelemreméltó körülmények tartjuk megjegyezni, hogy 1666–67-ben Kollonich Lipót is tagja volt. A tagok között olasz egyetemeken tanult, jogvégzett nemesurak is voltak.³⁰

A „new peinliche Landgerichtsordnung”-ot – a Ferdinandeaát – a tartományúr 1656. december 30-án hirdette ki. Véleményünk szerint, ha ennek előkészítésébe bele is folytak a rendi megbízottak, ez messze van a rendi gyűléseken elfogadott, a tartományúr által szankcionált jogszabálytól, „törvénytől”. Inkább az erre az időre az első-ausztriai rendeket teljesen maga alá gyűrő uralkodó által kibocsátott „rendtartásról” van itt szó. Ebben erősít meg az a körülmény, hogy a Ferdinandeaát, minden, 1652-ben a rendeknek tett, ígéret ellenére a tartományi kormány mégiscsak felülvizsgálta,³¹ és az is jellemző, hogy az LGO. bevezető része így szól: „Miután alsó-ausztriai főhercegünk hű és engedelmes rendjei egy bírósági rendtartást / amelyet erre kiküldött tanácsosaink és komisszáriusaink, a felső három rend meghatalmazott tagjaiból álló bizottságban megfogalmaztak, és alsó-ausztriai kormányunk átnézett / terjesztettek elének és kérték, hogy kegyesen erősítsük meg és hirdessük ki... tartományúri hatalmunkból / eredően /, ... a magunk és örököseink tetszésére hozzájárultunk, kijavítottuk, megvilágosítottuk és megerősítettük.”

Visszatulva a bevezető megjegyzésekre,³² úgy találjuk, hogy valóban jelentős jogászai minőségű és átfogó koncepciójú munka jelent meg, mérföldkő az osztrák büntetőjog történetében. Bár, hozzá kell tennünk, a szerencsés kezű alkotói kompilációjukban nagyformátumú, igazi alkotói szellemről ha nem is tesznek tanúságot, mégis jól értettek ahhoz, hogy a 17. század közepére az I. Ferdinánd ideje óta a jogalkotásban és a joggyakorlatban felhalmozott anyagot értékesítsék, és a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyokhoz illeszkedő formába öntsék.³³

4. A Ferdinandea szerkezete, értékelése és forrásai

A kihirdetését követően a nyomtatásban is megjelent Ferdinandea a bevezetésen kívül két részre oszlik és 100 artikulust tartalmaz. Az I. rész 58 artikulusban zömmel eljárásjogi rendelkezéseket tartalmaz,³⁴ a II. rész az 59–100. artikulusban található az egyes bűncselekmények.

Anyagi jogi rendelkezései szisztematikusan épültek fel, praktikus okokból szoros kapcsolatban a perjoggal. Általános részi rendelkezései hiányosnak, szétszórtnak mondhatók.³⁶ Bűncselekményeinek mintegy 2/3 része megtalálható a korábbi büntető rendtartásokban, míg a Carolina tényállásainak át-emelése már nagyobb.³⁷ A bűncselekmények alapvető csoportjai: 1. a vallás elleni, 2. az élet elleni, 3. a nemi erkölcs elleni, 4. a tulajdon elleni bűncselekmények és 5. a csalással, hamisításokkal kapcsolatos bűncselekmények 6. a vegyes cselekmények csoportja.³⁸ Karakterisztikus az állam elleni bűncselekmények hiánya, hiszen a 61. art. azokat a kormányzat hatáskörébe utalja, és nem találjuk a jellegzetesen hivatali bűncselekményeket sem. Érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy Hoegel úgy véli, néhány cselekmény a Polizei-ordnungokból kerülhetett a Ferdinandeaába.³⁹

A bűncselekményeket tárgyaló artikulusok felépítése a következő: bevezetés (rendszerint a tényállás meghatározásával); gyanúokok: a) a vizsgálatra, b) a befogásra, c) a kínvallatásra; kérdőpontok; a végítélet meghozatalának szabályai (büntetés); a súlyosbító és végül az enyhítő körülmények. A Ferdinandea büntetései a kegyetlenség csúcspontját érik el, bár ez a megállapítás némi korrekcióra szorul.⁴⁰

Az 1656-os LGO eljárásjoga⁴¹ már kevésbé sikerült, nem annyira szisztematikusan, mint az egyes bűncselekmények szabályozása, az I. rész bizonyos fókig kusza. Párhuzamosan ismeri az accusatorius és az inquisitorius eljárást, előbbi esetben viszonylag tág lehetőségeket biztosít a védelemre. A legális bizonyítás talajára helyezkedik, bár egyes bizonyítási eszközei, így a tanúvallomás kérdése meglehetősen kidolgozatlan. Jelentős viszont, hogy igen különös gonddal tárgyalja, és az egyes bűncselekményekbe építi az indiciumokat, és az ennek során kidolgozott, a kor színvonalán álló megoldásai a 18. század végéig maradandó hatást gyakoroltak és a Theresianába is átkerültek.

Forrásai között jelentős volt mindenekelőtt a tartományi jog.⁴² Kiemelt jelentőségű volt továbbá a Carolina hatása. A CCC. számos rendelkezését alapul véve, szinte V. Károly nagy büntetőrendtartása köveiből emelt fundamentum építkezett a Ferdinandea, az 1532-es szabályokon nemegyszer túllépve.⁴³

Az eljárásjogban a Ferdinandea előrehaladást jelentett az inquisitorius eljárás diadala felé, aminek egyik jele, a védelem érezhető csökkenése, a denunciáció (a feljelentés) előnyomulása, a vád leértékelődése. A beismerés kikényszerítésére rendelkezésre áll a tortúra. Jelentős minőségi előrelépést jelentett az indiciumok kidolgozása.⁴⁴

Az anyagi jogban az elévülés, a súlyosító és enyhítő körülmények kidolgozása volt a legnagyobb eredmény, míg a jogos védelem a Carolina alapján áll. A Ferdinandea az általános rész megteremtéséhez – az egyes bűncselekményeknél történő szétszórtnak, az általánosítás szintjét el nem érő szabályozás miatt – a CCC-hez hasonlóan maga sem jutott el (így a szándék, életkor, bódulat, elmezavar, tettességi-részességi alakzatok kérdésében).

Rátérve az egyes bűncselekményekre, a Ferdinandea a CCC. legtöbb bűn-

cselekményét átvette, csiszolta, gyakran szerencsésebben újrafogalmazta és – az összes bűncselekményt véve mintegy 2,5–3-szoros terjedelemben részletesen kifejtette –, lényegében azonban megmaradt itt is annak talaján.

Fenti megállapításunk az egyes bűncselekményi kategóriák közül mintaként kiválasztott cselekményeknél a következőképpen jelentkezik. Az ún. *valás elleni cselekményeknél az istenkáromlásba*⁴⁵ a CCC. minden eleme átvételre kerül, átfogalmazva és sokkal bővebben. Elvi egyezést találunk a *mágia* (a varázslás)⁴⁶ alapvető meghatározásánál, de a CCC. 8 sor terjedelmével a Ferdinanda többoldalas meghatározásai mintegy 17-szeres terjedelemben állnak szemben.⁴⁷

A fentiek a *nemi erkölcs elleni bűncselekményeknél* is megfigyelhetők. A Ferdinanda sokszoros terjedelmű artikulusaiba illeszti a 4–6 sornyi, szinte „szófukar” CCC-beli rendelkezést, ehhez illeszti az indiciumok rendszerének megteremtésével azokat az eljárásjogi hozzátételeket, amelyek a 17–18. század bírái számára a jogszabályt igazán alkalmazhatóvá teszik!⁴⁸

Az *élet elleni cselekményeknél*⁴⁹ ismét törekvést találunk az általánosabb, tényállásokat kialakító megfogalmazásokra. A kegyetlen büntetések szigora nem sokat változott, mégis némi csökkenés tapasztalható „skálájuk”-ban (így a vízbe fojtás esetében). Több ízben állapíthatók meg szó szerinti átvételek⁵⁰ a CCC-ből, de ezek beillesztésre kerülnek a Ferdinanda jobban szerkesztett, paragrafusokra és pontokra tagolt artikulusaiban, ami a Carolina kevésbé oldott tömör szerkesztésmódjához képest előnyösen változott.⁵¹

A *lopásnál* a Ferdinanda ismét tökéletesítette a CCC. néha kazuisztikus megoldását.⁵² Figyelmet érdemel, hogy a kisebb és a komolyabb súlyú lopások elhatárolása mindkét jogszabályban meglehetősen bonyolult és eltérő. A *szentségtörő lopásnál*⁵³ az enyhítő és súlyosbító körülmények jelentős bővülése tapasztalható, ami ismét a Ferdinanda jogtechnikai előrelépését jelzi. A *rablás* esetében az 1656-os LGO. több oldalon részletezi, amit a CCC. fogalommeghatározás nélkül, a római jogra utalással és a helyi szokásra való hivatkozással 5 sorban elintéz.⁵⁴

Ami pedig végezetül a *jogtudomány* befolyását illeti, itt *Benedict Carpzov* (1595–1666) munkájának, a „*Practica nova Imperialis Saxonica rerum criminalis*” (1635) hatásáról beszél a szakirodalom.⁵⁵ A szász jogtudós többek között szisztematizálta és finomította a Carolina indiciumait, és a tortúrát számos feltételhez kötötte.⁵⁶ Az indiciumok részletezésében a Ferdinanda tehát azért volt eredményes, mert a kor büntetőjogának korszerű eredményeit használta fel.

5. A Ferdinanda, mint a Theresiana egyik alapvető forrása

Az 1656-os Ferdinanda rendelkezései a 17. és a 18. században az alsó ausztriai jogalkotás és a joggyakorlat hatására némileg módosultak.⁵⁷ Hézagait több esetben tartományúri rendeletek töltötték ki, újabb büntetendő cselekményeket körvonalaztak, amelyek közül talán a hivatali bűncselekmények megfogalmazása emelhető ki elsősorban. Ugyanakkor a gyakorlat enyhítette a kegyetlen büntetések végrehajtásának módját. 1751-ben a Ferdinandaáról *Fr. Bratsch* kommentárja jelent meg. Ez lényegében a később kiadott felső rendeleteket és értelmezéseket illesztette az egyes artikulusokhoz, „zsűfolt

volt nyakatekert tudományoskodással, római jogi idézetekkel és Carpzov-val.”⁵⁸

Az alsó-ausztriai büntetőjog tehát a 18. század közepén is a Ferdinanda alapult, amely más tartományokra is hatott, hiszen az 1679-es Felső-Ausztria számára kiadott LGO mintájul szolgált, és szubszidiárius jogként terjedt el például Stájerországban (1721.) és valószínű Tiroiban és a belső-ausztriai tartományokban.⁵⁹

A cseh örökös tartományokban⁶⁰ azonban az ismételt kiadott országrendek korántsem megfelelő módon, szétszórtan szabályozták a büntetőjogot. Ennek elhárítására nem a Ferdinanda átvételét találták alkalmasnak, hanem önálló kodifikációt. 1707-ben jelent meg a *Constitutio Criminalis Josephina* (amit röviden *Josephinának* említenek). Mivel a Ferdinanda mellett, a későbbiek során ez lett a *Constitutio Criminalis Theresiana* (a CCTh., a Theresiana) másik alapforrása, röviden ki kell térnünk fő jellegzetességeinek ismertetésére.

A *Josephina*⁶¹ igen rövidre sikeredett, 22 artikulusa zömmel eljárásjogi szabályokat tartalmazott. A Ferdinandaéhoz képest különösen anyagi büntetőjoga volt hézagos⁶², az 1656-os szabályozástól elsősorban a tényállások megfogalmazásánál maradt el. Sajátos módon, bizonyos visszakanyarodással, közeledett a Carolina eredeti szövegéhez, amelyet pedig a Ferdinanda több vonatkozásban tökéletesített, csiszoltabban fogalmazott meg. A *Josephina* az előbb elmondottak miatt kevésbé jelenthetett anyagi jogi rendelkezéseivel alapot a CCTh. számára.

A *büntetőeljárás* szabályozásánál azonban éppen fordított a helyzet. Itt nem is annyira az igazán jelentős, hogy a Ferdinandaéhoz képest a bizonyítási eljárás fejlettebb (így a tanúkihallgatánál, a kínvallatás módjánál, az akták szerkesztésénél és vezetésénél), hanem inkább az a körülmény, hogy a *Josephina* továbblépést jelent az *accusatorius per kisoritása* és az *inquisitorius eljárás* teljes diadala felé. Ezt bizonyítja, hogy ha formálisan nem is szűnt meg teljesen a vádper lehetősége, az 1707-es „*neue peinliche Halsgerichtsordnung*” annak tényleges érvényesülését mégis „mintegy hidegre teszi”, a denunciació szerepe nő, jelentős lesz a Prágába való aktamegküldés kötelezettsége, az I. art. 2. §-a értelmében pedig a bíró egyszemélyben vádlóként és bíróként jár el, és bizonyos fokig mint a vádló védője is tevékenykedik. A *Josephina* eljárásjogot rendező 16 artikulusa tehát inkább jelenthetett alapot a Theresiana kialakításánál, a kodifikációs munkálatok során!

A *Theresiana* létrejötte 1752 és 1768 között húzódott el.⁶³ Az uralkodónőt és környezetét a birodalom jogegységének továbbfejlesztése hatotta át, ami abból is kitűnik, hogy a *Constitutio Criminalis Theresianát* életbeléptető rendelet (1768. XII. 31.) a létező tartományok joganyag (köztük a Ferdinanda és a *Josephina*) különbözőségére és hiányosságaira történő utalást követően leszögezi: „... semmi sem lehet természetesebb, méltányosabb, a rendnek megfelelőbb és az igazságszolgáltatást előmozdító, mint az, hogy a testvériesült örökös tartományok számára azonos jogot állapítsunk meg.”⁶⁴

Ennek az azonos büntetőjognak azonban mégiscsak adottak voltak az alapelemei – elsősorban az 1656-os LGO-ban és az 1707-es HO-ban. Ezeket kellett átvizsgálni, esetleg átértelmezve újrafogalmazni, – és beilleszteni az új kódex épületébe. Ez pedig nem kevés gondot okozott az esetenként eltérő tudományos nézeteket is képviselő kodifikátoroknak.

A munkálatok megkezdésekor, 1752-ben először a Ferdinanda volt a bá-

zis. 1753. március végére eljutottak a 27. articulusig. Ekkor azonban – nyilvánvalóan a Ferdinanda eljárásjogi hiányosságai miatt – előlről kezdték a kidolgozást, most már Josephina artikulusait alapul véve, amelynek 16 artikulusával végeztek is, amikor ismét új megfontolások merültek fel – ami megint csak azzal volt magyarázható, hogy ekkor (17.–19. articulus) az anyagi jogi szabályok következtében 1756–1759 között leállt. 1761-ben az Államtanács oldotta meg a kérdést, amely szerint az alap a Ferdinanda – kiegészítve azzal, ami a Josephinában jó.⁶⁵

A Ferdinanda, mint említettük, elsősorban az anyagi büntetőjog terén volt forrása a Theresiánának. Az alábbiakban erre összpontosítjuk figyelmünket és a kodifikációs technika finomabb összefüggéseit vizsgáljuk az alábbiakban. Szükségét érezzük azonban, hogy ezt megelőzően számszerű megállapítások után az eljárásjogi részek kapcsán is tegyünk néhány megállapítást.

A két kódex terjedelmét összevetve a (túlnyomórészt eljárásjogot rögzítő) I. résznél a Ferdinanda 58 artikulusával a Theresiana becslésünk szerint 4–4,5-szörös terjedelmű 54 artikulusa áll szemben, míg az anyagi jogi résznél a II. részben a Ferdinanda 42 artikulusával a Theresiana 50 artikulusa állítható szembe, mintegy 1,8–2,1-szeres terjedelemben. A terjedelem bővülésének mértéke az eljárásjogi résznél, ahol az 1656-os LGO-t kevésbé vették alapul, több mint kétszeresen haladta meg az anyagi rendelkezéseknél tapasztalható bővülést.

Az első részben a Theresiana 24. art. 3. §-ában kiiktatja a magánosok valódi fellépését, ezért a Ferdinanda számos rendelkezése kikerül,⁶⁶ részletesen szerepel viszont a denúnciació.⁶⁷ A bíróság összeállításánál a laikus elem szinte teljesen kiszorult, míg a Ferdinandaénál még erőteljesen volt képviselve.⁶⁸ A védelmet a Theresiana szinte teljesen megszünteti, míg az 1656-os LGO még számos esetben biztosította.⁶⁹ A bizonyításon belül a tanúbizonyításnál jellemző, hogy Mária Terézia kódexe 20 §-ban 5 oldalon keresztül foglalkozik a kérdéssel, addig a Ferdinanda egyhelyütt 1/4 oldalas artikulusban, ezenkívül néhány szétszórt mondatban.⁷⁰

A büntetési nemek, amelyeket szintén az I. rész szabályoz, részletesebben kerültek kifejtésre, szigorúságuk szinte mit sem változott.⁷¹

A Theresiana számos anyagi jogi kérdést vesz fel ebbe a részbe, ezek között új, hogy kitér a törvény nemtudása, a felsőbb parancsra való elkövetés, a kísérlet kérdésére. Elég sokat merít viszont a Ferdinandaéból a súlyosító és enyhítő körülmények szabályozásánál, így a súlyosító körülményeknél elvibb megfogalmazásai tűnnek fel, az, hogy minden Ferdinanda esetet felhasznál, kiegészíti és összevonja azokat, két esettel bővítve a felsorolást.⁷² Az enyhítő körülmények esetében⁷³ a CCTh. ismét csak bővebb. Az elévülés szabályozásánál szigorodás található, mert a közönséges emberölés elévülése 10 évről húszra emelkedik, míg a gyilkosság (szemben a korábbi 20 évvel) egyáltalán nem évül el.⁷⁴

Az eljárási intézmények jóval bővebben kerültek szabályozásra, mint 1656-ban. Így a befogás és feltételei a Theresiánában több mint négyszeresen megnőtt terjedelemben kerültek megfogalmazásra,⁷⁵ a rendes kihallgatás és a kérdőpontoknál⁷⁶ ez a nagyobb terjedelem egyenesen mintegy ötszörös, a kínvallatásnál és az alapul szolgáló gyanúkok általános meghatározásánál közel 2,5-ször nagyobb a megfelelő artikulusok terjedelme.⁷⁷

Szűkülnek a bírói mérlegelés lehetőségei is, mert több esetet az enyhítésnél a Ferdinanda szerint még figyelembe lehetett venni, amit a Theresiana a tartományúr kegyelmezési jogkörébe utalt.⁷⁸

A Theresiana II. része, amely az egyes bűncselekményekről rendelkezik, egészében jóval szisztematikusabban felépített, mint a Ferdinanda. Az I. részben szereplő 1–3. articulus a bűncselekmény általános fogalmának megadásával alapozza meg a konkrét tényállásokat. Ez a Ferdinandaéból hiányzik, ugyancsak nincs olyan „orientáló” articulus, amely a CCTh. 55. articulusának felelne meg, mert ez az utóbbi megadja a bűncselekmények nyolc alapvető csoportját, az analógia lehetőségét, továbbá rendelkezik az I. rész egyes artikulusainak alkalmazásáról – így a különböző gyanúkok a kérdőpontok, az enyhítő és súlyosító körülményekre nézve.

A Theresiana az egyes bűncselekményeknek⁷⁹ mintegy 2/3 részét merítette a Ferdinandaéból, a Josephinából⁸⁰ mintegy 1/5 részét, a maradék (1/8 rész körüli) bűncselekmény újonnan kerül szabályozásra. Szembetűnő, a Theresiánában a politikai és a hivatali bűncselekmények erős jelenléte,⁸¹ és az egyes bűncselekmények hasonló csoportjai nem azonos sorrendben követik egymást. Ennek ellenére mégis hangsúlyoznunk kell, hogy a Ferdinanda tényállásainak döntő többségét a CCTh. átvette.

A szerkezeti eltérések után az egyes tényállásokra áttérve, meg kell jegyeznünk, hogy terjedelmi lehetőségeink többszöröse is nehezen tenné lehetővé valamennyi tényállás összevetését, ezért egy-egy bűncselekménycsoportból kiválasztott tipikus tényállásokat elemeztünk.

A szakrális bűncselekményeknél a mágiánál⁸² azonnal szembetűnik, hogy a Ferdinanda lapidaris mondatával – „Aki varázsol, meg kell büntetni” – a CCTh. 3. sűrű oldalon részletezi a mágia ismerveit – a felvilágosodás századában. A vizsgálathoz, a befogáshoz, a tortúrához elegendő gyanúkok a Ferdinandaéból kerültek át, de a babona változása miatt a sátni jelek kutatása, a konkrét varázsszerek részletezése, a „Gonoszsal” való szövetség nem annyira kiemelt. A büntetés meghatározása rendezettebb és némileg más. A súlyosító és az enyhítő körülmények felsorolása kisebb eltérésekkel azonos. Új viszont a babona egyes kisebb súlyú válfajainak, illetve a megszállottaknak elhatárolása a kriminális esetektől.⁸³

A CCTh.-ban az istenkáromlás⁸⁴ tényállása alaposabb, három fokozatban kerül szabályozásra. Az eljárásra alapot adó gyanúkok jobban eltérnek az 1656-os LGO-tól, mint a mágia esetében, a fogságra és a kínvallatásra irányadó indiciumok már inkább megegyeznek. A büntetési rendszere a három fokozatra való tekintettel eltérő, a súlyosító és enyhítő körülmények a Ferdinandaén alapulnak.

A nemi erkölcsöt sértő cselekmények között a sodomiánál⁸⁵ a Theresiana kétszer annyi alapesetet sorakoztat fel, mint a Ferdinanda. A gyanúkok és a kérdőpontok igen kevésbé térnek el, az ítélet megállapításánál a súlyosító és enyhítő körülményeknél is ez a helyzet, annyi megjegyzéssel, hogy néhány részlet kimarad. A vérfertőzés⁸⁶ néhány kifejezés megválasztásától eltekintve, szó szerint azonos, csak az enyhítő körülmények száma növekedik meg kettőről ötre. Az erőszakos nemi közönség⁸⁷ tényállásnál is kimutatható ez a nagyfokú egyezés, a súlyosító és enyhítő körülmények sora itt is bővült. Viszont a házasságtörés⁸⁸ fogalom meghatározása új, büntetési szabása más, enyhítő és súlyosító körülményei bővebbek, mint a Ferdinandaénban.

Az emberi élet – testi épség ellen irányuló cselekményeknél az emberölésnél⁸⁹ a Thesiana az elhatárolások kérdésében – szándékos, gondatlan, véten, megengedett emberölés – jelentősen túllép forrásán. Bővíti a fogságba vetéshez megkívánt indiciumokat, míg a vizsgálat, a kínvallatás gyanújelei és a kérdőpontok azonosak. Az ítélet meghozatalánál a nem büntetendő emberölések között új elemként hozza a bírói parancsra ölést, például az ún. „Vogel frei” (törvényen kívül helyezett) esetében, viszont nem tekinti teljesen mentesítő körülménynek azt az esetet, ha a férj megöli a házasságtörésen kapott asszonyt és szeretőjét, ez csak enyhítő körülmény.⁹⁰ A jogos védelem szabályozása alapján a Ferdinandeán nyugszik.⁹¹

A lopásnál⁹² a Thesiana precízebb, ismeri a sikkasztást megvalósító cselekményeket is, bár ezt nem tudja elhatárolni a lopástól. Az indiciumokat a Ferdinanda gyanúokainak megtartása mellett némileg bővíti. Az ítélet meghozatala lépcsőzetes elbírálást tesz lehetővé a lopás súlyossága szerint. A legsúlyosabb büntetésnél eltérés van az 1656-os szabályozáshoz képest, hogy a bűnös nőt nem akasztják fel, mint a férfiakat, hanem palóssal lefejezik. A súlyosító körülmények száma bővült, míg az enyhítőké tulajdonképpen azonos. A szentségtörő lopás⁹³ (templomrablás) tényállása nem mutat lényeges eltéréseket. Az útonállás (rablás)⁹⁴ meghatározása pontosabb, a büntetés végrehajtásának keménysége fokozódott, s míg a súlyosító körülmények köre lényegében azonos a Ferdinandéval, az enyhítő körülmények köre bővült, például azzal az esettel, amikor a korábbi rablás áldozata viszonzásul megrablóját rabolta ki.⁹⁵

Összefoglalva: A Thesiana általában precízebben fogalmazta meg a tényállásokat, s inkább törekedett (ha nem is mindig következetesen) a cselekmény elhatárolására. Sokszor emelt át egész részeket szó szerint a Ferdinandéból, különösen az indiciumoknál, a kérdőpontoknál és ezeket esetenként némileg bővítette is. A súlyosító és enyhítő körülmények katalógusát áttemelve gyakran állapított meg új figyelembeveendő eseteket, illetve ritkábban el is hagyott idejétmúltak, alkalmatlannak vélt elemeket is. Az ítéletek kialakítása is általában olyan, mint az 1656-os LGO. esetében. Mindezek figyelembevételével az átvételek a szakirodalommal egyezően jelentősnek mondhatók. Mindkét jogszabály a végsősoron a Carolinára alapozó azonos „büntető rendtartás-családhoz” tartozott, a CCTh pedig sok tekintetben a Ferdinandéára alapozott.

6. A Ferdinanda utóéletének végső szakasza

Úgy tűnik, hogy a Ferdinandéban megtalálható joganyag területi érvényesülése a Thesianába felvéve jelentősen megnövekedett, hiszen a CCTh. valamennyi örökös tartományra bevezetésre került. Az a büntetőjogi rendszer, amely a Carolinán alapult és osztrák területen a Ferdinanda közvetítésével kétségkívül a Thesianában érte el csúcspontját, de már ekkor elavultnak bizonyult.

Mindenekelőtt a gyakorlat volt az, amely a CCC-n egyre inkább túltette magát, hiszen annak tényállásai, büntetései igencsak középkoriasnak tünnek a felvilágosodás eszméinek tükrében. V. Károly nagy büntetőjogi kódexe tehát erre az időre végérvényesen elavult.⁹⁶

Szükségképpen történt ugyanez a Thesianával is. A kódexet ugyanis már keletkezése pillanatában kritika érte – a legmagasabb körökben. Kautz 1769-ben úgy vélte, hogy a CCTh. „nem mérhető a mi felvilágosult évszázadunk emelkedett gondolkodásához”. Hiányolta belőle a precizitást és a világosságot; túlzottnak tartotta a bírácoknak átengedett mérlegelési jogkört; civilizálatlannak tekintett olyan büntetési nemeket, mint a megbélyegzés, a száműzés; nevelésnek tartotta néhány középkorias, babonás tényállást (pl. a varázslást); fellépett a tortúra ellen.⁹⁷ Így annak ellenére, hogy a büntetőjogi egység megteremtése az örökös tartományokban Mária Terézia „nagy politikai tette” volt, a kódex végeredményben már hatálybalépésekor elavult.⁹⁸ Ugyanúgy, ahogy a 18. század közepére a Ferdinanda alapelemei felett is eljárt az idő.

A Thesiana rövid, kétévtizedes fennállása alatt sorra hullottak ki belőle sarokköveknek tekinthető rendelkezések, mind eljárási, mind büntetési rendszeréből: 1776-ban megszüntették a tortúrát,⁹⁹ az uralkodónó kegyelmezési gyakorlata egyre inkább háttérbe szorította a kegyetlen halálbüntetéseket,¹⁰⁰ a jogtudomány pedig egyre jobban feszegette az eljárás me-rev (generál és speciálinquisitoria való) felosztását.¹⁰¹

A Thesianáról elmondhatjuk, hogy a büntetőgyakorlat két nagy korszakának határán állt és a fő dolgokat illetően inkább csak összefoglalása és feltárása volt a régi jognak, nem pedig az új előkészítése.¹⁰² Ebben a régi-ben kardinális szerepet játszott Ferdinanda anyaga, különösen az anyagi jog. Amikor pedig II. József idején a Sanctio Criminalis Josephina és az eljárási kódex bevezetésével (1787, 1788) a Thesianát a felvilágosodás hatását mutató modernebb kódexek váltották fel, a gyakorlat és a törvényhozás egész későbbi fejlődése a Thesiana, áttételesen számos pontban, mégis csak befolyást gyakorolt,¹⁰³ és ebben véleményünk szerint a Ferdinanda egyes rendelkezései is fellelhetők.¹⁰⁴

II.

A Praxis Criminalis a 18. századi magyar vármegyei törvényszéki gyakorlatban és hatása a magyar büntető anyagi jogra

A török kiűzése után a bírósági szervezet megreformálása mellett felmerült a büntetőjog külön szabályozásának szükségessége is. A király kezdeményezésére az 1687-i országgyűlés, bár napirendre tűzte a *Praxis Criminalis* kérdését, de a rendek hazai joghoz való erős ragaszkodásának következtében nem került törvényi megerősítésre.

A kódex latinra fordítása utáni megjelentetése következtében (Szentiványi Kollonich kezdeményezésére felveszi a *Corpus Juris* harmadik kiadásába) 1696–97-től lehetőség nyílt gyakorlati alkalmazására. A 18. század első évtizedétől egyre növekvő hatást fejt ki a vármegyei bíráskodásban alkalmas magyar tündető kódex hiányában (Bencsik 1712. 15-i országgyűlésen tett javaslatát sem fogadták el).¹⁰⁵

A *Pr. Cr.* anyagi jogra gyakorolt hatását a 18. (és 19.) századi szerzők és négy dunántúli vármegye büntetőperei alapján kívánjuk megvizsgálni. Torna, de főként Zala és Somogy vármegyékben jelentős mértékben alkalmazták a *Pr. Cr.* megfelelő rendelkezéseit,¹⁰⁶ míg sajátos módon Baranyában

a 18. században alig fordulnak elő ilyen peres ügyek. Ez azért is érdekes, mert Baranya az egyetlen olyan vármegye – legalább is a *Corpus Statutum* szerint – amely statutumaiba átveszi 1742-ben főispánja, Berényi Zsigmond püspök utasítására a *Pr. Cr.* egyik – másik (eljárásjogi) rendelkezéseit.¹⁰⁷ Ugyanakkor a megye területén működő úrszékek, jelesül a siklósi uradalomhoz tartozók, számos esetben a *Pr. Cr.* alapján járnak el (emellett gyakran hivatkoznak *Carpowra* is).¹⁰⁸

A továbbiakban az istenkáromlás, az élet elleni bűncselekmények, a lopás és a természet elleni fajtalanág eseteit fejtjük ki bővebben.

1. Istenkáromlás (*blasphemia*)

A magyar feudális jogban az 1563:42. tc. határozta meg először az istenkáromlás fogalmát: „... akik a teremtő istent, a keresztséget és a lelket s egyéb hasonlókat káromolják...” (2. §), „... akik a káromkodást hallják, de be nem jelentik...” (4. §). A 19. századig az ezt követően alkotott törvények, az 1659:42. tc. és az 1723:110. tc. csak az 1563-as rendelkezéseit erősítik meg, lényegi változtatás nélkül.

A büntett „törvényi tényállását” a *Pr. Cr.* 59. artikulusa a magyar szabállyal szembeállítva tartalmazza, de jóval kimunkáltabban és pontosabban adja meg: „Aki a mindenható istent, a boldogságos szűz Máriát, vagy isten többi szentjeit káromolja, avagy akár szóval, akár tettel istennek olyat tulajdonít, ami nem illik vagy az őt megillető tiszteletet ellenkezőjében részesíti, valamint az is, aki az istenkáromlást anélkül hallgatja végig, hogy a káromlót (midőn testét, becsületét vagy életét nem fenyegeti veszély) figyelmeztetné, hanem mintegy vele érez, vagy midőn az istenkáromló a figyelmeztetés után sem áll el a káromlástól, azt, noha veszélyt hozhat elrejté és nem jelenti fel, és nem kevésbé az is, aki üdvözítőnk szentségeit, sebeit, keresztjét és kínjait szándékosan és megfontoltan gyalázza...”

A fogalmakból adódóan az istenkáromlás irányulhat közvetlenül, vagy ahogy Bodó mondja: kifejezetten, tulajdonképpen és közvetlenül eltökélte, valódi gonoszágából (*directe, proprie, ac immediate*... *ex praeconcepta, et positive malitia*), istenre, Krisztus vérére, kínjaira stb.,¹⁰⁹ közvetve (*mediate*): szűz Máriára, a szentekre stb., valamint Huszty szerint, „ami istennek tulajdonítatik, ami annak tulajdonságaival nem egyezik”,¹¹⁰ azaz „tulajdonító” és „korlátozó” káromlással (*blasphemia attributoria, derogativa*),¹¹¹ illetve – ez csak Bodó felosztásában található meg – mellékesen (*indirecte*) lélekre és teremtményekre gyalázkodások által (*per maledicta in Animum, vel Creatus*).¹¹²

A kánonjog súlyosabb istenkáromlásnak tekinti az ún. tulajdonító és korlátozó *blasphemiát*, függetlenül attól, hogy azt közvetve, vagy közvetlenül követték el (*blasphemia haereticalis*), míg enyhébb megítélés alá esik az egyszerű, istengyalázó és mocskoló káromlás (*blasphemia simplex*).¹¹³ Ez a megkülönböztetés a magyar joggyakorlatban is érvényesül: „Akik peniglen ördög ebteremtettével, avagy... ebördög, az ki az lelket beléd adta, teremtette káromlásokkal szitkozódnak..., minthogy az olyak egyedül az Istent káromolják, ... érdemlett halálos sententiajokat vészik el, minden kegyelem és irgalmasság reménye nélkül.”, rendeli Borsod vármegye.¹¹⁴ A vármegyék statutumaikban legtöbbször a lélekre (ördögletke, ördög adta lel-

kű, kutya és eblelkű, kőlelkű stb.) és az „*adta-teremtetté*”-vel (ördögteremtette, ördögadta, ebadta stb.) káromkodásokról rendelkeznek.¹¹⁵

A magyar törvények nem, a *Pr. Cr.* megkülönbözteti a szóbeli és a tetteges istenkáromlást. Tettegesen követi el az istenkáromlást – Bodó szerint – az, aki felemelt kézzel, bottal, karddal fenyegetőzik az égre, vagy oltárra tör stb.¹¹⁶

A bűncselekmény passzív elkövetőjét a *Pr. Cr.* ugyanazzal a büntetéssel sújtja, mint a szóval és tettel elkövetőt, míg a magyar törvények és partikuláris jogi szabályok szerint a feljelentést elmulasztó lényegesen enyhébb elbírálás alá esik.¹¹⁷

Az 1562:42. tc. csak a harmadszori bünelkövetést rendeli halállal büntendőnek (3. §). A törvény az első ízben káromlóra vesszőzést (2. §), másodjára botozást (3. §) rendel. A vessző és botbüntetés mértéke nincsen meghatározva, annak szokásos mennyiségét a megyei statutumok szerint a következőkben lehet megjelölni: első alkalommal 25–50, másodsor 50–100, ahol a harmadik elkövetést, esetleg a negyediket sem torolják meg meg halálbüntetéssel 100–300 ütés, amelyeket sok esetben meg lehetett pénzzel váltani, főként akkor, ha az elkövető nemes ember volt (sok helyen rájuk eleve csak pénzbüntetést kirovását írják elő). A pénzbüntetés mértéke általában: először (1)–6–12 forint, majd 12–24, legmagasabb tétele 50 forint körül mozgott.¹¹⁸ A halálbüntetést, amelyet súlyosabb istenkáromlás elkövetésekor már első ízben is kiszabtak,¹¹⁹ többnyire pallossal hajtották végre. A törvények és az ország szokásjoga szerint (HK. I. R. 15) a kegyetlenebb büntetési módok alkalmazására is sor kerülhetett, de nem volt ritka az ötestamentumi megkövezés sem.¹²⁰

Az 1563:42. tc.-vel egybevetve, a *Pr. Cr.* büntetési rendszere szigorúbb. Az istenkáromlás büntetnének elkövetője (már az első esetben is) halállal lakol. Súlyosabb esetben, ha a káromlás szándékos és jól megfontolt volt (*ex proposito, bene deliberata blasphemia*) a büntetés: tüzes fogókkal való marcangoltatás, szíjak hasítása a testből (amíg az elítéltet a vesztőhelyre viszik), nyelvkitépés, kézlevágás (tettegesség miatt) végül elevenen elégetés (59. art. 7. §). Amennyiben nincsenek súlyosbító körülmények, a megtorlás némileg enyhébb: nyelvkitépés, kézcsontkítás és fővesztés (59. art. 8. §). A gyakorlatban Magyarországon is alkalmaztak effajta minősített büntetéseket, erre utal Esztergom vármegye 1646. évi statutuma, amelyben a halálos ítélet végrehajtása előtt elrendelik a vétkes nyelvnek kimetszését.¹²¹

A közönséges káromlókat, akik tettüket inkább rossz szokásból, mint szándékosan követik el (*quae potius ex mala consuetudo, quam ex proposito fiunt*), a *Pr. Cr.*, a bűnisméltéseket értékelve először kenyéren és vizen 8 napi börtönre, vagy láncon közmunkára, a következő alkalommal (nyak)kalodára (*ad palum vulgo Crux nominatur*), harmadszor pellengérré, végül a javíthatatlanokat tüzes fogókkal való szaggatásra és nyelvkitépésre bünteti (59. art. 9. §).

A súlyosító és enyhítő körülmények törvényeinkben nincsenek szabályozva, így a 18. századi gyakorlatban jelentős szerepre tett szert a kialakult szokások mellett a *Pr. Cr.*-ben felépített rendszer, de a korabeli jogi irodalomban kifejtett hatása viatahatatlan, legalábbis Bodó munkájában.

A *Pr. Cr.* 59. art. 10. §.-a hét súlyosbító körülményt tartalmaz: ha az istenkáromlásokat nem egy időben követik el (Bodó ezt kiegészíti: különböző

helyeken és nagy nyilvánosság előtt.)¹²²több alkalommal, figyelmeztetés ellenére, szándékosan kitervelt, rendkívüli káromlás esetén, illetve példátlan vakmerőséggel elkövetett istenkáromláskor, valamint ha nagy tekintélynek örvendő teszi azt (bűne is nagyobb), olyan helyen, ahol nincs szokásban istenkáromlás és ez például szolgálhat, zsidók és hasonló rosszakartúak káromolnak (Bodó itt a cigányokat is megnevezi.)¹²³

Az enyhítő körülmények (59. art. 11. §.): a káromlás mielőbbi megbánása, visszavonása, aki olyan idegen nyelven káromkodik, amit nem ismer, vagy nem tudja a szavak jelentését, akik kellő belátással nem rendelkeznek. A vármegyék is foglalkoznak időnként büntető szabályaikban a belátási képesség kérdésével, mint például Esztergom vármegye: a halálbüntetéssel járó istenkáromlásban „... Leányok pedig és gyermekek kiknek annyira való elméjük vagyon pellengérré vitessenek s ott megvesszőztesse nek vastagon”.¹²⁴ Enyhítő körülmény továbbá, az ittaság és a harag (Bodó ezt tovább finomítja: mentesül a rendes büntetés alól az, aki túlságosan részeg volt és nem a szokásos módon, hanem szerencsétlenül és véletlenül került ilyen állapotba, vagy a harag erős, hirtelen és érthető okból méltányos volt.)¹²⁵ Bodo a kiegészítő megjegyzéseket nem számítva teljes egészében átveszi a Pr. Cr. idézett két szakaszát, de az enyhítő körülményeket még egy esettel megtoldja, mégpedig: ha az istenkáromlást nagy fájdalom és kínok alatt követik el.¹²⁶ A többi 18–19. századi szerző (az 1848-ig terjedő időszakban) említést tesz az enyhítő és súlyosító körülményekről, igaz jobbra csak példálózva, a Pr. Cr. rendelkezéseire is tekintettel.¹²⁷

A blasphemia, a nagy gyakorisággal elkövetett büntettek közé sorolható. Sűrűn hangzanak el káromló szavak a nyilvános helyeken, de főként a kocsmákban. A kocsmái káromlásokat annak ellenére, hogy azokat az italozás hatására követik el, mégis a nagyobb nyilvánosság miatt szigorúbban büntetik. 1775-ben a Somogy vármegyei sedria elé állított Tapsonyi Ferenc-re,¹²⁸ mivel pünkösdkor a kocsmában „urát és teremőt Istenét” szidta a tiszti ügyész a Pr. Cr. 59. art. (7. §) alapján kiszabható legsúlyosabb büntetést kérte. A sedria a Pr. Cr. 59. art. 9. §-ának megfelelő ítélettel torolta meg a tettet: „Hoher altal a Nyelve szajabul ki huzattatik es az Tüzes vassal által süttetik”. Somogyban az effajta ítélet nem ritka, hasonló büntetéssel sújtják 1767-ben a káromkodó Burkus Istvánt is.¹²⁹ Számos istenkáromlás a szomszédok közötti veszekedéséből, a haragosok összekülönbözőségéből származik. A Zala megyei, misefai Gödri István először 1776-ban, majd 1777-ben falusi esküdteket (részben intézkedéseik miatt) és több misefai lakost szidalmazott, „huncutolt”, veréssel és gyújtogatással fenyegetett, valamint „fékom Milliomm teremtettével”, a sértettek lelkének „mivelésével pajkosan” káromkodott.¹³⁰ Tettere a tiszti ügyész a magyar törvények és a Pr. Cr. 59. art. (7. §) alapján kiszabható minősített halálbüntetést kért. Gödri végül aránylag enyhe büntetést kapott: 24 pálcát. Ennek okai pedig, hogy már az első káromlások után a falusi esküdtek megcsapatták, illetve az egyik sértett mocskolása miatt „különös civilis processuban 100 forintokban meg büntetődött” és hosszabb ideig tömlőcben volt. (az ügyet 1780. nov. 17-én tárgyalták.)

Az egyszerű istenkáromlások (*blasphemia simplex*) elkövetése gyakoribb a büntetőperек tanúsága szerint. A komolyabban minősülő korlátozó és tulajdonító káromlások, amelyek sokszor minden durvaságtól mentesek, bizonyos tekintetben a megyei gyakorlatban is súlyosabb megítélés alá esnek.

1726-ban Csörghö György a Tolna megyei Gyöngön Kőszegi Mihály szolgabíró Rebeka nevű szolgálójának szűz Máriához fohászkodására a következőket mondta: „Hijad, hijad a Máriát segetségre, de job volna az Istent hijnád, mert a Mária nem segethet senkinek is, olyan asszony volt mint te, aki is megholt, s el temették, s te is hogy meghalsz, s eltemetnek”.¹³¹ Csörghö bár a capitalis sententiától (halálbüntetéstől) megmenekült, (háromszor?) száz bottal bűnhődött.

Az általában használt büntetések mellett, időnként szokatlan büntetések is alkalmazásra kerülnek. Kátói Gergely, akire Somogy vármegye tiszti ügyésze a Pr. Cr. 59. art. 7. §-ának megfelelően a legsúlyosabb sententiát kérte, megjobbítás végett, katonának, „Regimini Braysachiano” (sic!) átadni rendeltetett.¹³²

A 18. század végére már egyre kevésbé alkalmaznak az istenkáromlókra kegyetlen büntetéseket, bár a *levata causa*-ban (perfelvételben) szokás szerint majdnem minden esetben halálbüntetést kérnek az elkövetőkre a megyei fiskálisok.

2. Az élet és testi épség elleni bűncselekmények (*homicidium, vulneratio*)

A Pr. Cr. 62. cikkelye rendelkezik az emberölés és a büntett alapeseteinek meghatározásáról: „Aki mást gonosz szándékból (*malitiose*) megöl, és így meghebert, annak is ontassék vére...” (a talio szerint).

A bűncselekményt megalapító magatartás (az ölés, az élet kioltása) „definiálását” követően az *ex improviso, unversehner weiss* és a szándékosan (pontosabban a gonosz szándékból) elkövetett emberölés kerül megkülönböztetésre az 1. §-ban.

Az *ex improviso* kifejezés teljes biztonsággal nem határozható meg,¹³³ jelentése és tartalma a magyar törvényszövegek alapján pontosítható. Az 1486:51. tc. 3. §. és az 1492:82. tc. 4. §. az előre eltökélt gonosz szándékkal és elhatározott akarattal elkövetett emberölést, ugyanúgy mint a Pr. Cr. 62. art., elhatárolja a véletlenül vagy másképpen váratlanul történt emberöléstől: „Si ... *homicidium* ... *casualiter aut aliter inopinata acciderit*.” Az *inopinata, ex inopinato* hasonló értelmű megfelelője az *ex improviso*, melynek egyik magyar jelentése a váratlanul. (Az *ex improviso* kifejezés a magyar törvényszövegekben nem használatos és jogi íróink sem alkalmazzák.) Az összevetésből adódóan tehát, a *homicidium ex improviso* az *inopinata*, illetve bizonyos megszorításokkal a *casualiter* elkövetett emberöléssel azonosítható, arra tekintettel mindenképpen, hogy a fenti kifejezések a „nem szándékos” elkövetési magatartásra utalnak.

A fogalmi kiforratlanság a gyilkosság és a szándékos emberölés elhatárolásában is megmutatkozik. A Pr. Cr. 62. art. 1. §-ban szereplő gonosz szándékkal elkövetett emberölés és a 62. art. 8. §-ban megnevezett közönséges emberölés (*commune homicidium*, illetve *gemeiner Todtschlag*) is valamifajta megkülönböztetést érzékeltet, de a szöveg tartalmából kivehetően mindkettő a szándékos emberölés eseteinek megjelölésére vonatkozik.

A 62. art. 11. §. ezzel szemben a büntettnek két súlyosabban minősülő esetét tartalmazza: ha koldus alamizsnaszerezés ürügyén vagy más módon utazókat öl meg, vagy kocsmáros, vendéglős vendégeket öl meg kegyetlenül és azontúl történetesen másoknak a megöltek maradványait étkül adja

(forte insuper aliis hospitibus crudeliter occisarum carnes in edulia praebeant). Bizonyos vonatkozásban e tényállások gyilkosságnak (sőt rablógyilkosságnak) minősíthetők, de nem tükrözik kellő módon a gyilkosság differencia specificáit. Csak a 62. art. 12. §-ban található meg ezek az alapelemek, a gonosz, előre megfontolt szándékból (*ex malo, diu meditato proposito, auss bosem lang bedahten Fürsatz*) történő elkövetésre hivatkozva, igaz sajátos módon a gyilkossági kísérlet vonatkozásában.

A régi magyar szerzők a szorosabb értelemben vett, *animo deliberato et praemeditato* elkövetett emberölést tekintették gyilkosságnak (*homicidium stricto dictum, Mord*). A szokásosan gyilkossági eseteket, a rabló- és bér-gyilkosságot (*latronicium, assassinium*), a mérgezést (*veneficium*), a rokon-gyilkosságot (*parricidium*), mely utóbbi az 1723:11. tc. megjelenéséig Magyarországon a hűtlenségi ügyek közé tartozott, külön tényállásban szabályozza a *Pr. Cr.* 65., 70., 71. és 72. cikkelye.¹³⁴

A *Pr. Cr.*-ben érezhető fogalmi bizonytalanságok a gyilkosság meghatározása és az egyéb emberölési cselekmények kapcsán a 18. századi joggyakorlatban is megfigyelhetők.¹³⁵ A magyar nyelvű periratokban a gyilkosság és az emberölés szinonimákként szerepelnek, a tanúsított elkövetői magatartást sokszor nem is tudják pontosan körülhatárolni, megfelelően jellemezni.

A végítélet (*sententia finalis*) címszó alatt először a modern értelemben vett büntetendőséget kizáró okok kerülnek felsorolásra (62. art. 8. §.). Az első a jogos védelem esete (*necessaria sui defensio seu moderamen inculpatae tutelae*), amelyet a 63. art. mint önálló tényállást részletez. A *Pr. Cr.*-ban adott meghatározás lényegét tekintve megegyezik a HK. erre vonatkozó rendelkezéseivel (III. R. 21–24.), de bővebben taglalja a jogos védelemnek nem minősülő eseteket (63. art. 11. §.), valamint a támadás visszaveréséhez szükséges mérték túllépésének, mint „enyhítő körülménynek” értékelését (63. art. 12. §.).

A magyar joggyakorlatban legtöbbször a honi szokásjog alapján történik az eljárás a jogos védelem esetének elbírálásában, de akad eset, amikor az említett 63. art.-ra is hivatkoznak. Így történik ez Kiss András emberöléssel vádolt uradalmi hajdú bűnperében Baranya vármegye 1775. május 20-án tartott törvényszékén.¹³⁶

1775. április 26-án Nyulas (Nyúl) Gergely a Jeszenszkyek erdejéből fát szándékozott vinni, ezért az időközben odaérkező Kiss András, megyefai hajdú kérdőre vonta, majd elvette a lopásra készülődő fához támasztott fejszéjét. Nyulas a fejszével kezében távozó hajdúra rontott és egy a keze ügyébe eső husággal nyakszirten vágta, úgy, hogy az megtántorodott. A megütött Kiss ekkor békés távozásra szólította fel támadóját azzal, hogy ellenkező esetben puskáját fogja használni és lábon fogja löni. Nyulas a figyelmeztetéssel nem törődve ismét nekiment Kissnek, aki szavát megtartva bal térdén megbesécsítette oly módon, hogy az hamarosan elvérzett, meghalt. Kiss védelmében a sedria előtt „védője” elismerte, hogy bár a hajdú „egyenlőtlen fegyverrel támadott”, de ölési szándéka nem volt és csak magát védelmezte. (Ezt egyébként az elhunyt is megemlítette utolsó órájában, egy a helyszínre érkezett tanúnak.) Ennek megfelelően a jogos védelem megalapozottnak látszott a *Pr. Cr.* 63. art. alapján. (A végítélet nem maradt fenn.)

A második kizáró ok alapján mentesülnek a büntetés alól a beszámítási képességgel nem rendelkezők (*amentes et infantes*) – a gyermekek 10 esz-

tendő koruk betöltéséig –, kivéve azt az esetet, ha különleges nagy gonosszággal követik el tettüket. A magyar jog (és a jogirodalom) által is mentesítendő az említettek, Bodo munkájában egészen sajátosan foglalkozik a kérdéssel. A *Pr. Cr.* idézett rendelkezését az emberölés büntetendőségi körülményei közé szó szerint besorolja, csupán az életkor tekintetében tér el attól: a magyar joggyakorlatnak és szokásjognak megfelelően a gyermeket 14. életéve betöltéséig mentesíti. Ugyanakkor a homicidium általános ismérveit leíró fejezetben a gyermeket, mivel nem vétőképes (*cum doli capax non sit*) minden korlátozó feltétel nélkül, tehát a különlegesen gonosz szándékkal elkövetett cselekmény esetében is mentesítendőnek mondja, igaz itt nem tüntet fel korhatárt.¹³⁷ Hasonlóan minden egyéb korlátozás nélkül kizárja a büntetendők sorából az elmebetegeket.¹³⁸

Nem büntetendő, aki éjszaka a fegyverrel szembeszálló tolvajt megöli. Werbőczy ezt az esetet a jogos védelemhez sorolja általában véve: „... a dolgok és fekvőjóságok megtartása céljából a védelem bárkit megillet...” (HK. III. R. 22. 4. §.) Kithonich már kifejezetten: „... a Tolvajokat, és éjjeli lopókat ölhetné meg valaki, marhája oltalmában.”¹³⁹ Mentésül a férj, illetve más személy is, ha a tettenért házasságtörőt és a feleségét megöli, a magyar jogban I. István óta fennálló szabály szerint (Decr. II. 14.). Nem büntetendő az sem, aki épület felújításánál a veszélyre figyelmeztetett, és ennek ellenére valaki ott elpusztul, végül az, aki megengedett lovagi tornán, harci viadalban (vívóiskolában) mást megöli.

Az emberölés, pontosabban a közönséges emberölés büntetése a *Pr. Cr.* szerint: fővesztés (pallossal). A magyar törvények és a szokásjog alapján ez a büntetés a gyilkosokra szabandó ki, ezek közé viszont nem tartoznak a különös gyilkosságot elkövetők, míg az ún. közönséges emberölők többnyire ennél enyhébben büntetendők, de arra is tekintettel kell lenni a pontosság kedvéért, hogy sokszor mint már mondtuk, nem különböztetnek a gyilkosság és a szándékos emberölés között (1471:28, 1486:51., 1492:82., 1563:38. és 40., valamint 1723:11 tc. és HK. I. R. 15.).

A capitalis sententiát hét esetben engedi enyhébb büntetéssel helyettesíteni a *Pr. Cr.* 62. art. 9. §-a. Az első enyhítő körülmény: *ha az emberölés gonosz szándék nélkül és az elkövető akarata ellenére (sine malitioso proposito et contra occidentis voluntatem)* következik be. (A gondatlan emberölés ez, de a továbbiakban a szerzők által használt kifejezéseket alkalmazzuk.) A *Pr. Cr.* 62. art. 1. §-ban tett megkülönböztetésnek megfelelően az ex improviso emberölés esete. Míg a *Pr. Cr.*-ban az enyhítő körülmények közé sorolják az akarat ellenére és nem szándékosan elkövetett emberölést, addig a magyar feudális büntetőjogban törvényeink rendelkezéseit követve auctoraink önálló esetként, külön emberölési tényállásként kezelik. Az (*ex improviso*), *inopinate, casuale* elkövetett ölési cselekmények pontos meghatározására, de főként a vétkes (*culposum*, a tulajdonképpen gondatlan), és a szó szerinti értelemben vett vétkes emberölés (*homicidium casuale*) elhatárolása a korabeli büntetőjogi fogalmak, jogi kategóriák elmentmondásosságából adódóan eléggé bizonytalan. Sokszor a *homicidium culposum* és a *homicidium casuale* között sem lehet különbséget tenni, nem egyszer egymással helyettesítve használják a szerzők és a jogalkalmazók.

Huszty a *homicidium casuale*-t oly képpen határozza meg, hogy az némelykor vétkes, némelykor vétkes (*aliud culposum, aliud non culposum, seu pure casuale*).¹⁴⁰ Vétkesnek nevezi az emberölést, ha a cselekmény el-

követője az ölés vagy a megsebzés, verekedés szándékos akarata nélkül mégis mást közbejövő vétkességgel megöl (*casuale culposum est, quando occidens non habet animum dolosum occidendi, aut vulnerandi percutiendi culpa tamen praecedente, vel interveniente alterum occidit.*¹⁴¹) Bodo a vétkes emberölést a szándékosan és a véletlenül elkövetett keverékének tekintti (*Culposum vero, ex Voluntario et Casuali mixtum dicitur*¹⁴²) és Hutsztyval egyezően definiál. Vuchetich szerint vétkes az, amit az ölés bármely szándéka nélkül mégis közbejövő vétkességgel követnek el (*culposum, quod absque ullo animo occidendi, interveniente tamen, vel praecedente culpa committitur.*¹⁴³) Mint látható ő már tágítja a „vétkes” emberölési cselekmények körét, mert csak az ölési szándéknak, míg Bodo a megsebzés, Huszty a sebzés és verés szándékának hiányát is megkövetelik. A joggyakorlatban ez utóbbi tágabb értelmezés a követett és alkalmazott az emberölési ügyek elbírálásában, amibe, mint a vétkesség legsúlyosabban minősülő esete, a szándékos bántalmazással, de az ölési szándék hiányában elkövetett tett, a *szándékossággal* vegyes (gondatlanság) vétkesség (*culpa dolo mixta*) is beletartozik.¹⁴⁴

Huszty és Bodo a vétkesség kategóriáján belül különböztet a *culpa lata*, a *culpa levis* és a *culpa levissima* között,¹⁴⁵ de az egyes felelősségi alakzatokat nem tudják kellő módon elhatárolni egymástól. A vétlen emberölést, ami nem akarattal és szándékkal, hanem véletlenül és szerencsétlenül valósul meg (*delictum . . . non ex animo et dolo proveniat, sed casu inopinato, ac fortuito*)¹⁴⁶ a korabeli szerzők ugyanolyan elbírálás alá veendőnek tekintik, mint az enyhe vétséggel elkövetett tettet, miként Huszty mondja: „. . . a culpa levissimát, miképpen egyéb ügyekben, a büntettek esetében is, a vétlenül történttel egyenlőnek tartom . . .”,¹⁴⁷ hasonlóan Vuchetich: „. . . a vétkes és a vétlen emberölést nem lehet elhatárolni . . .”.¹⁴⁵ A vétlenség és a vétkesség, illetve a vétkességi alakzatok egybemosódása miatt a szerzők az elhatárolást a jogalkalmazókra bízzák.

Folytatva az enyhítő körülmények sorát, a *Pr. Cr.* másodiknak a túlzott és igen nagy részegség esetét veszi. Ezt az esetet hasonlóan, mint az istenkáromlás bünteténél, Bodo azzal egészíti ki, hogy a részegség „vétlenül” és ne a szokásos módon következék be (atípusos részegség), de ezt a torkos, telhetetlen emberek (*gulosi homines*) esetében nem tartja megállapíthatónak, azok erre nem hivatkozhatnak.¹⁴⁹

Enyhítendő a büntetés továbbá, ha az elkövetőt elviselhetetlen szidalmak jogos haragra ingerelték, ha a tett elkövetője magát és társait, a szülő (apa) gyilkos fiát törvénytiszteletből feladja, házasságtörésben rajtakapott leányát helyben megöli.

Az enyhítő körülmények fennállása esetén alkalmazandó büntetéseket nem határozza meg a *Pr. Cr.* A magyar törvények is csak a vétkes (*culposum*), illetve a vétlen emberölés (*casuale homicidium*) eseteire rendelkeznek.

A vétkes emberölés szokásos büntetése (a vétkesség mértéke szerint) *homágium* (HK. III. R. 5.), de helye van a felek: az elkövető és a sértett hozzártározói közötti egyezkedésnek (1486:5. tc.)¹⁵⁰ *Culpa levissima* esetében még *homágium* sem, csak ennél enyhébb büntetés szabható ki. A 18. századi megyei büntetőjog-gyakorlatban a bírság mellett gyakran testfenyítést is alkalmaznak, illetve elzárást, de inkább csak a vétkesség súlyosabban minősülő alakzatainál.

A szándékos emberölés minősített eseteire kegyetlen megtorló büntetéseket helyez kilátásba a 62. art. 10. §. és 11. §.: fogókkal történő szaggatás, kézconkitás, végül felnégyelés vagy kerékbetörés. A már említett koldus és vendéglős által elkövetett bűncselekmények mellett az emberölés súlyosabban minősülő esetei: ha a cselekményt gonosz szándékkal, könnyörtelenül, különös kegyetlenséggel követik el. A sértettek személyére és jogállására tekintettel fokozottabb védelmet biztosít a büntető kódex és súlyosabban rendeli büntetni azokat, akik nagy méltóságot viselő személyt ölnek meg, valamint mindazokat, akik urukat, úrnőjüket, vagy olyan személyeket fosztanak meg életüktől, akik számukra *beneficium*ot adtak (*senior-vazallus* viszony), illetve barátságából bármit juttattak.

A *Pr. Cr.*-ban rendre felsorolt enyhítő és súlyosító körülmények ugyancsak jelentős hatást gyakoroltak a magyar jogászok munkájára. Bodo a minősített eseteket minden változtatás nélkül átvette¹⁵¹. Az enyhítő körülmények közül hármát szó szerint, további hármát tartalmilag egyezően, kisebb változtatásokkal és kiegészítésekkel épített be saját rendszerébe. A Bodonál felsorolt újabb tizenhárom enyhítő körülmény között olyanok is akadnak, amelyeket a *Pr. Cr.* 62. art. 8. §-ban, mint kizáró okokat szabályoznak. Tehát Bodo nem különböztet, hanem egyesíti a két kategóriába sorolt eseteket.¹⁵²

Az emberölés vonatkozásában a jelenkori jogalkalmazók számára is különösen fontos feladat a szándék tartamának pontos, bizonyítható megállapítása akkor, amikor az elkövetői magatartás csak sérülést okoz, azaz elmarad az eredmény, a halál nem következik be. Ilyen esetekben ugyanis az emberölési szándék hiányában a cselekmény súlyos testi sértés (de nem kizárt a könnyű testi sértés sem), míg annak meglétében és bizonyítottsága esetén emberölési kísérlet. A szándék tartalma csak a külső tényezők figyelembevételével állapítható meg: az ölési szándékra utaló kifejezések, az okozott sérülés helye, az emberi élet kioltására alkalmas eszköz használata stb.

A *Pr. Cr.* 62. art. 13. §. is felsorolja az ölésre alkalmas eszközöket (az ún. tiltott fegyvereket): kard, lándzsa, fejsze, kés, tör és más egyebek, amelyeket minden gyanú szerint halál okozásának szándékából (*juxta omnem conjecturam ex mortis inferendae proposito*) használnak függetlenül attól, hogy az okozott sérülés halálos avagy sem.

A szándék bizonyításának, tartalma megállapításának és kitudásának kérdése gyakori feladata volt a sedriáknak is. Így Zala vármegye 1761-ben tartott egyik törvényszékén a *Pr. Cr.* 62. art. és HK. I. R. 15., valamint az 1723:11. tc. alapján, a „nyilvánvaló gyilkos” Tamadi György sőtörri lakos ellen.¹⁵³ Tamadi társaival kapálásból indult haza az edercsi szőlőhegyről. Ütközben egyikükkel, Tóth Miklóssal egy üveg bor okán összeszólalkozott: Tamadi nem akarta megkínálni társát az italból, hanem attól az üveget elragadta, amikor inni akart és a már előttük haladó kapások után sietve azokat biztatta a bornak fogyasztására. Ez a cselekedet Tóth Miklóst erősen felingerelte és „disznó teremttével, lelkének mivelésével”, szidalmazta, majd a nála lévő csutorával (kulacs) szájon ütötte Tamadit, akinek eleredt a vére. A megsebesített erre a vállán lévő kapával fejbeverte Tóthot, úgy, hogy annak „homloka három unnyira bé horpadván” azonnal haresett. Tóth végül is tizenkét nap múltán meghalt. A sedria Tamadi tettet az emberölési szándék hiányának megállapításával a következőképpen

indokolta: „...eő (Tamadi) Totth Miklósnak halálára éppen nem igyekezett, hanem csupán csak ütésre, ehhez az is járul, hogy Totth Miklós az ütés után az veszedelmes napokat jóval által élte, az sem teszik ki, ha az meg sebesedett Embernek gyógyulására elegendő gondviselés lett volna, ezenokbul való Gyilkosságnak nem ismertetik...” Ennek megfelelően Tamadi, mind a magyar törvények, mind pedig a Pr. Cr./ értelmében mentesült a halálos sententia alól, de tettéért 2 esztendei rabságra, az alatt minden „kántoron” 25 palcára (200 palcára összesen) és minden „kántori szerdán, pénteken és szombaton”¹⁵⁴ kenyéren és vízen való bőjtölésre, valamint a zalaegerszegi templom építésének szolgálatára ítéltetett.

Ugyancsak kapával támadt ellenfelére Garai József is. Zala vármegye 1780. június 19-én tartott törvényszékén emelt ellene vádat a megyei fiskális avégre, hogy „a tördemici Vargha Józsefet kapával agyban fejben annyira, hogy rövid idő alatt megholt eőszvő verni, és így szánt szándékkal való gyilkosságot ell követni semmit sem irtózott”¹⁵⁵ Tettéért a Pr. Cr. 62. art. és az 1723:11. tc. alapján halálos ítéletet kértek. Az ügy rendkívül érdekes, mert a vádemelés után kiderült, hogy a sértett életben maradt. Ennek figyelembevételével, de tekintettel arra, hogy Garai József „veszedelmes eszközzel, mellyel könnyen halált szerezhetett volna, keczer megütötte” Varghát, a tettért a sedria 12 korbácsütést és a sértettnek gyógyítási költségek megtérítésére 12 forintot szabott ki ítéletében.

A Pr. Cr. 64. cikkelye foglalkozik a többek által elkövetett emberölés és az ún. halált okozó vérengzés (*caedes in turba commissa*) eseteivel.

Halállal bűnhődnek mindazok a 64. art. 1. §. rendelkezéseinek megfelelően, akik előre megbeszélte gonosz szándékkal és akarattal (*conjuncto malo propositio et voluntate*) hajtják végre tettüket vagy abban segítséget nyújtanak, függetlenül attól, hogy csak egy sebzés történt és a gyilkos nyilvánvalóan ismeretes és megnevezhető a cselekménynél jelenlévők közül.

A továbbiakban a halált okozó vérengzés kérdései kerülnek tárgyalásra. Ilyen cselekménynek pedig csak azok minősíthetők, amelyek verekedésből erednek, a verekedők többen véletlenül találkoznak (*personae casualiter in rixa simul convenisset*) (64. art. 2. §) és abban valakit alapos ok (ölési szándék) nélkül ölnek meg (*quempiam sine sufficienti causa occidissent*).

Ebben az esetben nagy jelentőséggel bír annak megállapítása, eltérően a 64. art. 1. §-ban foglaltaktól, hogy ki követte el a verekedők közül az emberölést. Ha az elkövető személye pontosan megállapítható, mint emberölő, fővesztéssel büntetendő, míg a többiek a bíró belátása szerint felelnek tettükért (64. art. 2. és 3. §.). Ha többen ejtenek sebet és az egyes sebek nem halálosak (*singula vulnera lethalia non fuissent*), de a halál bekövetkezett, valamint abban az esetben, ha szigorú nyomozással sem fedhető fel az emberölést elkövető kiléte, a verekedés kezdeményezője és a sebzők a bíró mérlegelésétől függően halállal is sújthatók (64. art. 4., 5., 6. §.).

Bodo, aki a Pr. Cr. rendelkezéseire hasonlóan értékeli a szándékosan, többek által elkövetett emberölést és a halált okozó vérengzésnek azt az esetét, amikor nyilvánvaló az elkövető kiléte; az *in dubio pro reo* elvét érvényesíti, viszont arra az esetre, ha nem nyomozható ki „igazi” elkövető, mondván: ilyenkor a bűnösöket és az ártatlanokat nem lehet elválasztani egymástól, célszerűbb a bűnösöket is mentesíteni, mint akár egyetlen ár-

tatlant megbüntetni (*statim enim est, in dubio, nocentes absolvere, quam vel unum innocentem condemnare*)¹⁵⁶ A mentesítést pedig olyan értelemben engedi meg, hogy a halálbüntetés helyett enyhébb, rendkívüli büntetés (*poena extraordinaria*) kerüljön alkalmazásra.

A halállal nem büntethető, tehát azok, akiknek a 64. art. alapján is bírói mérlegelésétől függő egyéb büntetések szabandók ki, szokásosan a HK. III. R. 31. (a kisebb hatalmaskodást elkövetőkre előírt) szerinti pénzbüntetésre, pontosabban „a megsebzett és megvert díjának” megfizetésére szoríttatnak. A vármegyék 4–6–12 forintbírság fizetésére kötelezik általában a vérengzés és verekedés (*cruentatio et verberatio*) azon résztvevőit, akik nem követtek el ölési cselekményeket.¹⁵⁷

A gyakorlatban többnyire enyhébben ítélik meg a Pr. Cr. 64. art. 1. §-ban jelölt magatartás megvalósítói közül azokat, akik a szó szerinti értelemben vett ölési aktusban nem vesznek részt. Például, Zala vármegye sedriája az 1761-ben Ribics Márton meggyilkolásában közreműködő és ott jelenlévő személyekre¹⁵⁸. Ribics Márton szerdahelyi uradalmi hajdút a levata causa szerint hét ember támadta meg Molnári helységben „az ell tőkélte gyilkosság végben viteléhez vágott darab fákkal”. A vizsgálatokból megállapítást nyert, hogy az emberölési cselekményt csak ketten valószínűsíthették meg, a másik öt közreműködő és ott jelenlévő személy ügyét a gyilkosoktól elkülönítetten tárgyalják. Mivel az „el követett Gyilkosságnak végben vitelére el tőkélte szándékjok és akarattal ki nem nyilatkozott”, magatartásukat a Pr. Cr. 64. art. 3. §. alapján értékelve a sedria Sztanko Györgyöt, mert a gyilkosság elkövetőit tettük véghezvitelére bátorította (felbújtó) és „dudásával az egész társaságot mulatta” 2 esztendei raboskodásra és ezalatt minden kántori szerdán, pénteken és szombaton kenyéren és vízen történő bőjtölésre, és ugyanekkor a büntett színhelyen 25 palcáútesre (összességében 200 palcára), Szvilecz (Szvilek) Márton szerdahelyi uradalombeli konvenció s erdópásztort, mivel az „urasághoz nagyobb kötelessége volt... és ... inkább a megöletett haidunak segítségére lenni, mind sem az Gyilkosoknak társaságában adni magát köllött volna” (végignézte a bűncselekmény-elkövetést), a vármegye „curiájában” 60, majd pedig a gyilkosság helyére vitetvén, további 65 palcára, Bogatin (Bagatin) Józsefet, Horváth Györgyöt és Mihál Mártont, akik „darab fákkal fölfegyverkezve tapasztaltattak” (de az elkövetésben részt nem vettek) a sedria tartásának helyén először fejenként 50–50, majd Molnári-ban további 50–50 palcára büntették.

Ugyancsak a Pr. Cr. 64. art. alapján jár el Zala vármegye sedriája 1780-ban az emberölés elkövetésében bűntársként vádolt Vámos Péter (*contra et adversus Homicidii Complicem*) ügyében¹⁵⁹, de egészen meglepő módon emelt vád alapján. Vámos Péter a Batthyány regimentben szolgáló, szabadságon lévő bátyjával 1779-ben szt. Miklós napon a Less mező melletti erdőben fát vágott. Amikor a fát éppen szekérre rakták, hét Veszprém vármegyei, szabadszentkirályi (szentkirályszabadjai) lakos lepte meg őket, kérdeztvén, hogy miért lopják a fát. Vámos Mihály, a katonafivér összeakaszkodott a szentkirályiakkal. Vámos Péter „szóval pántolódni és versengeni hallván”, fejszét és egy durungot ragadott és bátyjához csatlakozott, majd a durunggal „verni, tagolni kezdette” a jövevényeket, aztán Mihállal együtt visszasietett a szekérhez, de közben az egyik szentkirályi puskával utánuk lött és a katona fivért halálosan megsebezte, aki

amire a szekérrel hazaérkeztek, meghalt. A tekintetes vármegye fiskálisa Vámos Péterre azzal, hogy ha nem megy oda a szentkirályiakhoz „a Gyilkosság eltávoztatott volna, és így... magát a... gyilkosságnak elkövetéséhez eszköznek” nem tette volna, a *Pr. Cr.* 64. art. (6. §. = a verekedés kezdeményezője...) alapján halálos ítéletet kért. Ezzel szemben a vármegye törvényszéke a következő ítéletet hozta: „Vámos Péter Rab Személy, Vámos Mihály Testvér Bátyának hogy halálát okozta volna, a Processualis Kornyalállásokbul semmiképpen meg nem bizonyosodván, anyibul mind ezenáltal hogy maga Testvér Bátyának videlmezésére a nála lévő Bóttal némely Szent Király Szabadi embereken (azokat meg ütögetvén) sebeket is szerzett, némű némű képpen bűnös lévén, eddigh szenvedett tömlőczöl-tetése ezért néki büntetésül számláltottván szabadon el eresztetik, hogy pedig az illetin cselekedetektül magát megöllyá keményen meg intetik”.

A közbűncselekmények körébe eső büntettekkel, köztük a rablógyilkossággal (orgyilkossággal) számos törvényünk foglalkozik, de magának a cselekménynek a meghatározását nem adják meg pontosan, jobbára csak a nyilvánvaló gonosztevők (*publici malefactores*) elfogásáról, azok üldözéséről, a velük szemben foganatosítandó eljárásról és büntetésükről határoznak. (A tényállási elemeket leginkább az 1548:49. tc. érinti.)

A *Pr. Cr.* 71. art. az or- és rablógyilkosság címén három elkülönített tényállásban kíséri meg a büntettek deffiniálását. Az elsőben főként az útonállók által elkövetett rablógyilkosságot (*latronicium, Strassen-Mord*) tárgyalja: „Aki mást közúton, vagy másutt szándékosan megvár, avagy barátságot színlelve végül is azt nyereszkeskedési célzattal megöli..., aki... először csak mást kirabolni törekedett, az pedig magát megvédelmezte és a zsákmányt elvenni nem engedte... (ezért) megöl” (71. art. 1. §).

Huszy a *Pr. Cr.* 71. art.-nak megfelelően határozza meg a bűncselekményt, de kétféleképpen értelmezi: általában és különösen. Általában ide sorolja mindazok tettét, akik házakban, közutakon és más helyeken követik el azokat, ölési szándékkal és haszonzerzés végett¹⁶⁰, különösen egyrésztől pedig azok, akik a tettet csak esetlegesen közúton (*casualiter*)¹⁶¹, másrésztől pedig azok, akik foglalkozást űzve (*qui latronicii exercendi causa vias obsident*)¹⁶² hajtják végre, azaz az útonállók (*obsessores, grassatores et spoliones*). Bodo (fosztogatóknak) útonállóknak (*obsessores, grassatores et spoliones*) viszont azokat nevezi, akik a cselekményt az élet és testi épség veszélyeztetésével (sebzés és ölés) viszik végbe, magyarán akik rabolnak.¹⁶³ (A rablást elkülönített tényállásban a *Pr. Cr.* 86. art. szabályozza: „Aki az utcákon, közhelyeken embereket erőszakos módon, bár testi sértés vagy élet kioltása nélkül kifosztanak...”). Bodo csak azokat tartja latroknak, akik a rabláskor embert is ölnek (*qui si cum Rapina etiam homicidia cemmittant Latrones sunt*). Az elnevezésbeli eltérések többek között abból adódnak, hogy maguk a törvények is következetlenül használják a latin alakokat (például az 1548:49. tc.). A *Pr. Cr.*-ban lévő latin címszavak is ugyanúgy *latronicium*-nak nevezik a rablógyilkosságot és a rablást: 71. art., *De homicidio ex insidiis, et latrocinio*, a 86. art., *De latrocinio*. A két bűncselekmény fogalmi rokonságából, de társadalmi megítélésükből is adódik, hogy gyakran egy, ugyanazon kifejezéssel használják, de ami ennél lényegesebb, hogy a *HK. I. R.* 15. egyformán karóbahúzással, vagy keréketöréssel bünteti a tettek elkövetőit. A *Pr. Cr.* 71. art. 3. §. ha-

sonlóan keréketöréssel rendeli büntetni, de a rablókra a 86. art. 4. §. már ettől eltérően: pallossal és kötéllel.

A magyar joggyakorlatban a *HK. I. R.* 15. és a *Pr. Cr.* 71. art. 3. §.-ban előírt büntetéseket bizonyítottság esetén következetesen alkalmazták a vármegyék. 1728-ban Radonovics Teodor¹⁶⁴, majd 1729-ben Klaicz Boso¹⁶⁵ rablógyilkosokra, akik Bátaszéken éjjel fegyveres kézzel betörték Jáni Jakab Ferdinánd samandriai címzetes püspök házába, majd őt, két szolgáját és egy jobbágyát megölve, a házat kirabolták. Tolna vármegye tiszti ügyésze a „*Praxis Criminalis Kolonicziana*” és a Tripartitum szerint karóbahúzást, vagy keréketörést kért. 1744-ben Somogy vármegyében 4 rablógyilkosra hasonlóan kemény megtorlást kívánt a vármegye fiscalisa. Az elkövetők Szigetváron éjszaka egy házra törve az ott lévőket: egy terhes asszonyt, két 6–7 év körüli gyermeket és egy szolgálóleányt gyilkoltak meg, majd a felkutatható pénzt magukkal vitték. Tettükért szörnyen bűnhődtek, Kubinyi Jánost elevenen való felnégyelésre (és tagjainak több helyen való kifüggesztésére, többek között Szigetváron) Lajos Istvánt keréketörésre, Csuka Márkot és Turcsin Istvánt fővételre ítélték.¹⁶⁶

A magyar törvényi gyakorlat és a partikuláris jogi szabályok szerint is a büntettek súlyára való tekintettel a pártfogókat, rejtegetőket is szigorúan büntetik. Vagyonekobbzás, pénzbüntetés (homágium) mellett fővesztés is kiszabható (1486:38 és 48., 1527:6., 1625:13., 1659:16–17. tc.). Olykor az üldözést megtagadók is keményen büntetendők, néha a büntetetre előírt büntetések alkalmazásával, mint ez Zemplén vármegye 1647. évi statutumából is kitetszik: a nem nemesek fővesztéssel, a mezővárosok és falvak bírái pedig karóbahúzással.¹⁶⁷

Az emberölés e különös esetére csak egy enyhítő körülményt ismer a *Pr. Cr.* 71. art. 4. §.-a: ha a sértett életben maradt, azaz a bűncselekmény kísérletét. A büntetés itt is halál, de annak enyhébb változata a fővétel. További gyötrelmek okozásával torolják meg a minősített esetek elkövetőit: ha a tettet szolgálja ura sérelmére, egyházi személy, terhes asszony, vagy több sértettel szemben hajtják végre (71. art. 5. §).

A rablógyilkosság mellett egy sajátos esetet is ide sorol a 71. art. 1. része: ha valaki mást azért öl meg, hogy annak feleségét nőül vegye. (Ennek a tényállásnak a gyökerei valahol a nőrablásban keresendők.) Végül külön értékeli azt az esetet is, az idézett kódexhely, amikor valaki azért öl, hogy korábbi bűncselekményét el ne árulják. Ennek az esetnek csak a súlyossága indokolja, hogy e körben került szabályozásra.

3. A lopás (*furtum*)

A lopás a leggyakrabban elkövetett bűncselekmények egyike (a 18. században is).¹⁶⁸ A joggyakorlatban a magyar törvények mellett, amelyek szinte kizárólag csak az elkövetőkre kiszabandó büntetésekről rendelkeznek, nagy számban hivatkoznak a megyei törvényszékekre a *Pr. Cr.* 84. art.-ra.

A *Pr. Cr.* a lopás büntetést, már a cselekményt megvalósító magatartás egyik-másik fogalmi elemének megjelölésével, de magának a lopásnak, pontosabban a lopási cselekménynek a deffiniálása nélkül adja meg: „Aki titkon vagy nyíltan pénzt, barmot vagy bármilyen néven nevezendő jószágot, amennyiben annak értéke 10 forintot meghalad, gonoszul a tulajdo-

nos (a dolog ura) akarata ellenére ellop, avagy bármilyen csekély értékű dolog ellopásában háromszor rajtakapják, avagy az rábizonyul, bírói úton, tolvajként büntetendő.”

A Pr. Cr.-szal egybevetve, a 18–19. századi magyar szerzők már egészen pontosan meghatározzák a lopás fogalmát. Huszty: „idegen dolog csalárd megfogása nyereségvágyból” (... contractio rei alienae fraudulenta, *lucri faciendi gratia*)¹⁶⁹. Ennek megfelelően tehát négy differentia specifica megléte szükséges: a megfogás, azaz „a dolog elvitele vagy eltávolítása egyik helyről a másikra”) *id est ablatio rei, seu amotio de loco ad locum*), másodsor: az elvitel csalárd kell legyen, mivel lopás nincs (nem lehet) gonosz szándék nélkül (*sine dolo non sit*), harmadszor: idegen dolog legyen (*res aliena*), tudniillik saját dologban lopást senki sem vihet végbe (*nam in re propria nemo furtum committit*), negyedszer: nyereségvágyból (haszonszerzés okából) kövessék el (*lucrifaciendi causa*).¹⁷⁰ Bodo öt requisitumot sorol fel: érintés (megragadás), ami helyváltoztatást és elvitelt jelent, ebből következik, hogy csak testi ingó dolog ellopása lehetséges (*Et hinc sequitur, quod solum rei corporalis et mobilis furtum fieri possit.*) Az elvitel csalárd megvalósulása, nyereség és haszonvágy (*lucri seu quaestus et commodi gratia*), a dolog urának akarata, tudta nélkül (*invito et insiciao Domino*), utolsóként: idegen dolog legyen.¹⁷¹ Szlemenics hasonlóképpen öt szükséges feltételt jelöl meg: idegen, ingó dolog szándékos elvitele akarat ellenére nyereségvágyból (*Furti nomine generatim venit ablatio dolosa rei alienae mobilis, invito Domino lucri faciendi animo...*)¹⁷². Vuchetich hat requisitumot sorakoztat fel: idegen, ingó dolog elvitele: az a cselekedet, amely által az idegen dolog a tolvaj hatalmába kerül (*Actio per quam res aliena in furis potestatem redigitur*), tilalmas, tiltott elvétel (*ablatio sit illicita* minden jogi színezet és így az „úr” akarata (ellenére) nélkül (*absque omni colore iuris, et sic absque consensu Domini*), haszonszerzés céljából, szándékosan, erőszak nélkül (*absque vi personae illatae*)¹⁷³.

A Pr. Cr. 84. art. 5. §. szerint a lopás büntetése attól függően alakul, hogy milyen értékre és hány alkalommal követték el. Ennek megfelelően halállal bűnhődik az, aki 25 forint, vagy a fölötti értékben követi el a bűncselekményt, illetve, ha több lopás adódik össze (bűnisméltés), ha a tettes már két ízben kisebb lopások miatt büntetve volt, még abban az esetben is, ha a lopott dolog értéke nem haladja meg a 25 forintot.

A halálbüntetés férfiakra kötél (hasonlóan a magyar törvények szerint I. László óta: Decr. II. 14. és a magyar szokásjog: HK. I. R. 15., illetve kifejezetten a lótolvajokra, HK. III. R. 34. 3. §.), nőkre és nemesekre pallos. A nemesekre vonatkozó rendelkezés sajátos módon az enyhítő körülmények között szerepel (84. art. 7. §. 10.).

A lopás büntetének minősített eseteiben értékhatártól függetlenül büntetendő az elkövetők (igaz a Pr. Cr. 84. art. 6. §. nem szól külön a büntetésekről, tehát az ott felsorolt esetekben az akasztás és a lefejezés alkalmazandó, ha a lopás éjjel történt, fegyveres kézzel, ölésre alkalmas eszközzel felszerelve. Utalva az emberölés kapcsán elmondottakra, a fegyveresen rajtakapott tolvaj, sőt az éjszakai órában fegyvertelenül ténykedő is büntetlenül megölhető jogos védelem címén. A lopás további minősített esete, ha a tettet gyújtogatással (égetéssel), kötéllal történő aláereszkedéssel, kapuk, rekeszek feltörésével (betöréses lopás) hajtják végre. Bodo, aki szintén a súlyosító körülmények közé sorolja ez utóbbiakat, a tolvaj

mellett a tártettesekre és a bűnsegédekre is kiterjeszti a tettesre rendelt büntetések alkalmazását, így különösen azokra, akik nyilásokhoz létrákat állítanak, vagy létrát bocsátanak rendelkezésre, ajtót hagynak nyitva, vagy ajtót törnek fel a tolvaj megsegítése érdekében, és tudva a bűncselekmény elkövetéséről, az elkövetés szándékáról vasszerszámokat adnak át¹⁷⁴

Súlyosabban minősülő eset a házilopás” (*furtum domesticum*). A házilopás megítélése feudális kori szerzőinknél, legalábbis általában véve, a Pr. Cr.-től eltérően nem tartozik a lopás minősített esetei közé: Huszty a bűncselekmény enyhébb minősülő esetei között, a szabad belátás szerint eldöntendő ügyeknél említi,¹⁷⁵ majd később már kifejezetten a *furtum domesticum* kapcsán, az arra vonatkozó ismérvek taglalásánál szorosabb értelemben csak az akasztás büntetését véli elkerülendőnek. (*cessare videtur poena suspendii in furto domestico...*) (Igaz, ez utóbbi megállapításból az is következik, hogy a bírói belátástól függő ítélet szólhat pallosra is, hiszen a fővesztést a lopás enyhébb büntetésének tekintik.) A házilopásban szóbjöhethető személyek körét a gyermekeken (itt felnőtt gyermekeket kell érteni), szülőkön, házastársakon túl a vérrokonokra is kiterjeszti, de arra, hogy ezek közös háztartásban élők legyenek, csak halvány utalást tesz: „... maguk között valamit ellopnak...” (*sibi invicem quid surripierunt*)¹⁷⁶.

Bodo a házilopás elkövetőinek körét jóval szűkebben határozza meg: fiak és szolgálak. (Ez utóbbiakat Huszty nem veszi ide), de nem hagyja figyelmen kívül a rokonokat, a házastársakat, azokat az enyhébb büntetendők körébe sorolja¹⁷⁷. A *furtum domesticum* esetét ellentmondásosan kezeli. Egyrészt az elkövetőre kiszabandó büntetést „legalább egy bizonyos pontig” leszállítandónak tartja, majd arra hivatkozva, hogy bár a gyermek és a szolga fölött korlátlan atyai, illetve úri hatalom áll fenn (az 1723:111. tc.-re hivatkozva) a hatóság jogosult halálos ítélet meghozatalára is¹⁷⁸, valamint más enyhébb büntetés kirovására¹⁷⁹, de nem minősített büntetés kiszabására. Másrészt a súlyosító körülmények tárgyalásánál ismételtelen szerepelteti a házilopás esetét, majd az enyhítő körülményeknél újból, a feleségre és a gyerekekre, így végsősoron a szolga esetében minősített csak a házilopás, míg egyébként enyhítő körülmény¹⁸⁰.

Vuchetich a tolvaj „tulajdonságaira” (*ad qualitatem furis*) tekintettel a bíróra bízta annak megítélését, hogy rendes büntetést, vagy a „belátás szerinti”-t szabja ki a házilopás elkövetőjére (*Iudex aestimare debet, num furem poena legalis, aut arbitraia manere debeat*)¹⁸¹.

Az értékhatár tekintetében a 10 forint a lopás büntetettének alsó határát jelöli, hiszen az, aki ennél kevesebbet tulajdonít el, nem tekintendő tolvajnak, míg a felső sáv, legalábbis ami a halállal büntetendő és a bírói belátással értékelhető lopásokat, azaz az enyhítő körülményként szóbjöhethető lopásokat egymástól elválasztja, a 25 forintnyi összegre elkövetett lopás.

További enyhítő körülmények: ha a tolvaj visszaadja a dolgot, a sértett kiegyezik az őt megkárosítóval, ha a tolvajlással szerzett és már felhasznált dolog egyenértékét megtéríti az elkövető. Bírói belátástól függően a fővesztésnél enyhébb büntetést kell alkalmazni a részeg tolvajra, ha az egyébként még soha sem lopott, ha a cselekmény elkövetője annak ellenére, hogy tettét nem tudták felderíteni és bebizonyítani, magát feladja, ha a tolvaj 14 éves és nála a rosszindulat nem volt meg. Huszty a gyermeket és a gyermekkorhoz közel állókat (*infantes, impuberes et pubertati proximi*)¹⁸²

minden büntetéstől mentesíti (*ab omni poena sunt liberi*), de mint a Pr. Cr.-ban a bírói belátástól függően szükségesnek véli a személy és a körülmények vizsgálatát, mondván: nem is annyira a kor, az évek száma, mint a gonoszság veendő figyelembe. (*non tam enim pluritas annorum, quam malitia est attendenda*) (Bodo ezzel egyezően vélekedik).¹⁸³

Enyhítő körülménynek értékeli a Pr. Cr. azokat az eseteket, ha valaki szembetűnő szegénység és szükség miatt kenyeret, ruhát és más, az élet fenntartásához nélkülözhetetlen dolgokat lop. Enyhítő körülmény, ha csak a betörés történt meg, de a lopás nem. Enyhítendő a büntetés akkor is, ha valaki lopásra szövetkezett és attól elállt, végül az esetben, ha a lopással szerzett dolgokat nem rendszeresen, abból szokást nem csinálva, vásárol valaki (orgazdák).

Az enyhítő körülmények esetén a Pr. Cr. 84. art. 7. §. nyilvános, vagy zárt helyen kirovandó vessző, elzárás és pénzbüntetés kiszabását rendeli.

A magyar büntetőjoggyakorlatban a minősített lopások elkövetése miatt vádoltak sokszor mentesülnek a halálos megtorlástól, a Pr. Cr.-ban felsorolt enyhítő körülmények (dolog visszaadása, egyezkedés stb.) alapján. Például Fekete György zalai tolvaj, aki két pince és egy malomfeltörést követett el „rész szerént hamis kulcsokkal”, onnan bort, egyéb portékákat, majd egy asszonytól inget és egy vég vásznat lopott, mivel „az kár vallott személek általa megelégettettek” a capitalis sententia helyett 30 pálca ütést kapott a sedria 1780-ban hozott ítélete szerint.¹⁸⁴ Tóth János és Bek Pál a Pr. Cr. 84. art. szerint „sertvéles” lopásával vádolt személyek hasonlóképpen, mert a kárvallottakkal megalkudtak, addigi tömlőcözésüket beleszámítva 24, illetve 12 palcát kaptak.¹⁸⁵

Gyakorta mentesülnek a legsúlyosabb ítélet alól azok is, akiket a lopás elkövetésében tettenértek és náluk a lopott holmit megtalálták, azt tőlük elvették. Zala vármegye a tettenért kamratörő, szalonnalopó Fekete Ferencet, aki már azelőtt is többször volt büntetve, 1761 májusától az év karácsonyáig terjedő időszakra a zalaegerszegi templom körüli talicskázásra és 25 palcára ítélte.¹⁸⁶ Ugyancsak Zala vármegyében a 60 esztendő Horvát Kata esetében, aki „felyes aranybul” és ezüsből való pénzeket lopott Szentlászlón 1760-ban, 25 korbácsra ítélik, az ügyész által kért lefejezés helyett.¹⁸⁷ Az öregasszonytól a tett színhelyén azonnal elvették a pénzt és a szentlászlói földesurak keményen meg is korbácsoltatták.

Több súlyosító körülményt kimerítően követte el lopási cselekményét 1780-ban, a „soroszla vassal ajtóruól pléht éjczakának idején lefeszezetvén” pincét törő Szabó Ádám. A feltört épületből 52 forint 40 dénárt is elvitt, amely „cselekedetiért a halálos bünteteshöz közelgetvén” volt, tekintettel arra, hogy 6 forint 40 dénáron kívül minden pénz előkerült, valamint „fiatal ideire” egy esztendei tömlőre és kántoronként 25 (azaz 100) palcára ítéltetett.¹⁸⁸ Hasonlóan fiatal korára is tekintettel mentesült a Tolna megyei Faifer Leopold két ló és egy kocsii ellopásával vádolj tolvaj 1719-ben, mindössze 25 botra büntetve.¹⁸⁹

A bűncselekmények tetemes hányadát kitevő lopási esetekben aránylag sok, bizonyíték hiányában felmentéssel zárult ügy található.¹⁹⁰ Ilyen esetekben, ha a vádlott nem az adott vármegyében lakott, általában kiutasították, de emellett többnyire csavargás miatt egyéb büntetést is kapott. Jellemző példa erre a Veszprémből származó Nagy (alisa Pogardi) Sámuel esete. 1761-ben Somogy vármegye sedriája mivel a csigáztatás alatt sem vallott,

végül a lopás büntette alól őt felmentette és a megyéből való kiűzésre szorította, de emellett csavargó életmódjára figyelemmel „hohér által R bötüvel az akasztófa alatt meg billegesztetésre” ítélte.¹⁹¹

A lopási cselekmények közül a szentségtörő lopás, mint a büntett önálló tényállása kerül szabályozásra a Pr. Cr. 85. art.-ban.

A szentségtörő lopásnak minősülő cselekményt Huszty a kánonjog alapján határozza meg: szent dolog nem szent helyről (*res sacra de loco non sacro*), nem szent dolog szent helyről (*non sacra de loco sacro*) és szent dolog szent helyről (*sacra ex loco sacro*) kerül eltulajdonításra, ellopásra.¹⁹²

A Pr. Cr. 85. art. a bűncselekmény meghatározásánál a fentiek közül csak az utolsót jelöli meg: „Aki templomból, vagy más szent helyről szent dolgokat lop . . .”, majd a finalis sententia alatt tárgyalja a további két elkövethető esetet: ha a lopás nem szent helyről (hanem kincstárból), valamint szent helyen, de nem szent dolgok elvitelével történik (85. art. 9. és 10. §.). (Ez utóbbi esetet az 1486: 61. tc. is szabályozza.)

A szentségtörő lopás büntetése az 1486:61. tc. (kivéve a nemeseket) és a Pr. Cr. 85. art. 8. §. alapján máglya, illetve a Pr. Cr. esetében megfojtás, valamint fővétel.

A szentségtörő lopás minősített esetei közé tartozik a több templomban elkövetett lopás, a szentségek megérintése, a szentségtartó és más megszentelt tárgyak boszorkányoknak, zsidóknak történő eladása, illetve az az eset, amikor az átadott (őrizetbe adott) dolgot lopja el valaki. Az enyhítő körülmények lényegileg megegyeznek a közönséges lopás eseteivel, az ekkor kiszabható büntetések is annak megfelelően alakulnak.

A szentségtörő lopási esetek közel sem olyan gyakoriak, mint a közönséges lopások, főként nem a minősített esetek, de időnként felbukkannak egészen súlyos büntettek is, mint 1733-ban Somogy vármegyében.¹⁹³ Skerlecz János miután Horvátországban is többször elkövetett már lopásokat, Berzencén két izben feltörte a templomot, majd pénz felkutatása végett „az képeket az oltárrul be tördelte és szaggatta”, a megszentelt templomi tárgyakat „akiket másképpen illetni világi embernek nem szabad” szétszórta és „az templom ládáját föl törte”. Tetteért a fiscalis a legsúlyosabb büntetést, az elevenen való elégetést kérte (a súlyosító körülményekre való tekintettel a Pr. Cr. 85. art. 11.§. 1., 3. szerint). Somogy vármegye sedriája végül hóhér pallosára ítélte.

4. Természet elleni fajtalanság (*sodomia*)

A sodomia sem tartozott a túl gyakran elkövetett bűncselekmények közé, de nem elhanyagolható a megyei büntetőgyakorlat vizsgálatánál. Törvények hiányában, melynek okát a korabeli szerzők sokszor a magyar nép jó erkölcséből következően magyarázzák,¹⁹⁴ a Pr. Cr. megjelenése után annak 73. art.-a alapján járnak el az efféle büntett elkövetőivel szemben. Meg kell jegyeznünk, hogy csak a 18. századtól találunk adatokat arra, hogy a sodomiát már mint elkülönített büntetést kezelik a paráznság körébe tartozó egyéb bűncselekményektől elhatárolva. Ezt alátámasztandó, Borsod vármegye 1712-ben a nyilvános gonosztevők nyomozására összeállított kérdőponatok között említi statutumában: „. . . ki volna . . . barom, vagy oktalan állattal közösködő . . .”¹⁹⁵

A Pr. Cr. 73. art. a természet elleni fajtalanság körébe három esetet sorol: „Aki természet ellenére nevezetesen férfi férfivel, nő nővel, vagy ember állattal fajtalankodik . . .” A magyar szerzőknél az azonos neműek (*sodomia perfecta*) és állattal fajtalankodók (*sodomia bestialitatis*) esetén túl a külön neműek közötti természetellenes módon végrehajtott közösülés is szerepel (*sodomia imperfecta*)¹⁹⁶, de ők sem határozzák meg a pontos elkövetői magatartást.

A bestialitás, baromkodás elkövetőire a Pr. Cr. 73. art. 4. §. az állattal együtt tűzhalált rendel, a hamvaknak szélbe vagy vízbe szórásával. A gyermeket megrontókat a természetellenes módon közösülőket (*sodomia perfecta* esete) pallossal rendeli büntetni, majd a halottat elégetésre.

A gyermeket megrontók említése, bár kifejezett rendelkezések nincsenek az erőszakos elkövetésről, de itt ez is beleértendő. Ezt látszik igazolni többek között az 1736-ban Somogy vármegyében sedria elé állított Kukacz nevű cigány esete, aki egy kanász legénykét erőszakolt meg. A cigányra a fentiek szerint kért az ügyész megcsigáztatás utáni elégetést, majd büntetését némileg enyhítve, pallossal ítélték.¹⁹⁷

A bűncselekmény minősített esetei: ha az elkövető magas méltóságot visel, idősebb korú és házas. Ez utóbbi feltételek fennálltak a Zala megyei Jakab Istók (25–26 éves nő, kétgyermekes) a Pr. Cr. 59., 84. és 73. art. alapján istenkáromlással, lopással és baromkodással vádolt személy esetében is, bár ezekre a súlyosbító körülményekre kifejezetten nem hivatkoznak az ítélet indokolásában: „Két elégséges Bizonyoságnak hűte (tanúk) szerint, s valóságilag által tapasztalt tudományokban helleztetett vallásibul nyilván megh bizonyosodott, hogy az Rab Személy félre tévén Isteni és világi Törvényeknek félelmét, az természet ellen égben kiáltó vétket el követni nem irtózt, a midőn Burka Miska tehenével voltaképpen testi Szövetséget tévén baromkodott, maga mentségére állított ön-ön vallási is inkább terhellik az Rab Személyt, mint sem mentességre szolgálának, azért érdemlett büntetésre, s másoknak rettentő példájára hóhér Pallossa alá ítéltetik, feje vétele után pedig egész teste az tehénnel edgyütt mellel baromkodott Tűzzel való elemésztesre, hamva pedig az foló vízben el szórattatásra kárhoztatik”.¹⁹⁸

Enyhítő körülményként értékeli a Pr Cr. 73. art. 7. §. a fiatal kort, a belátás korlátozott voltát, illetve a bűncselekmény kísérletét.

A sodomia elkövetőire a fenti büntetések mellett enyhébbeket is alkalmaztak (főként, ha nem volt az elkövetés teljesen bizonyított): Nagy István somogyi juhász bojtár esetében, aki kancával közösült, a sedria 1733-ban „négy gradusig való csigáztatást” rendelt.¹⁹⁹ Sipos Éva 47 éves, illetve Bende Ilona (alias Pila) 17 éves, mint „minden természeti törvény ellenére egymás között szövetkező” sodomistákra mondta ki Somogy vármegye sedriája ítéletét: Sipos Évát egy esztendeig tartó tömlőcöztetésre és 100 korbácsütésre, Bende Ilonát (fiatal korát is számítva) vesszőzésre és a vármegyéből való kiűzetésre rendelte.²⁰⁰

Osszegzés

A *Praxis Criminalis*, bár nem gyakorolt akkora hatást a vármegyék büntetőigazságszolgáltatására, mint a török kiűzése után a kamarai igazgatás alá került városokban, elsősorban Budán és Pesten²⁰¹, mégis jelentős, sokszor

meghatározó szerepet játszott a 18. századi megyei gyakorlat alapján a magyar büntetőanyag jog és annak fejlődése vonatkozásában.

A megyei criminalis processusban elsősorban olyankor szolgáltak zsinórmértékül a Pr. Cr. artikulussai, amikor nem voltak megfelelő anyagi jogi szabályok, mint ezt Kelemen Imre is megállapítja: „... ubi leges domesticae deficerent, neque Constituto eadem Juribus, et Praerogativis nostris adversaretur, pro aliqua Judicum directione serviret.”²⁰² A 18. századtól kezdődően a Hármaskönyv mellett olyan jelentőségre tett szert, hogy arra mint szokásjogra hivatkoztak, például Zala vármegyében, Hosszú Anna tolvaj ügyében, amikor a tisztí ügyész „... a szokásbéli Büntető Törvény 2-dik részének 84-dik ágazattya. . .” alapján kiszabható büntetést kért.²⁰³

A Pr. Cr. rendelkezéseinek használatát csak a jobbágyok ügyeiben és a szabad királyi városokban engedték meg, nemes ellen nem volt alkalmazható (. . . contra Rusticos, et in L. R. Civitatibus in Nobiles autem nunquam exercita est.²⁰⁴), ennek megfelelően felső bírósági alkalmazásukra általában nem került sor, igaz akadt kivétel is.²⁰⁵

A Pr. Cr. jogirodalomra gyakorolt hatása sem elhanyagolandó, mint láthatunk a 18. századi íróink, de főként Bodó munkájára is befolyással volt.

A Pr. Cr. a 19. században is használatban volt, sőt még 1848 után is hivatkoznak rá a Törvényszéki Csarnok 1866 május 4-i számában gróf Kreith Kálmán párviadali ügyében publikált 1864. okt. 29-én az ügyész vádlevele alapján²⁰⁶, Pest város törvényszéke előtt.

JEGYZETEK

Rövidítések:

- Carolina (CCC.): Constitutio Criminalis Carolina (1532)
- Ferdinanda (Ferd.): Neue peinliche Landgerichtsordnung Österreich unter der Enns (1656)
- Pr. Cr.: Praxis Criminalis
- Theresiana (CCTh.): Constitutio Criminalis Theresiana (1768)
- MO.: Malefizordnung
- HO.: Halsgerichtsordnung
- LGO.: Landgerichtsordnung
- LO.: Landesordnung
- HK.: Hármaskönyv
- C. S.: Corpus Statutorum Hungariae Municipalium II/1., III., IV/1., V/1. kötetek.
- BmL.: Baranya megyei Levéltár
- Sml.: Somogy megyei Levéltár
- Tml.: Tolna megyei Levéltár
- ZmL.: Zala megyei Levéltár

• • •

1 Szalay L.: Magyarország története. VI/I. Pest, 1860. 8—10.; Pauler T.: Büntető jogtan, Pest, 1866. 14. §.; Th. Mayer: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Sigma- ringen, 1980. 30. o.; Bónis Gy.: Magyar jogtörténet. Kolozsvár, 1942. II. 214—215. o.; Eckhardt F.: Magyar alkotmány és jogtörténet. Bp., 1946. 322, 386, 413. o.; Magyar állam- és jogtörténet. Bp., 1978. szerk. Csizmadia A.: 268. o.

2 Teljes címe: Der Römischen Kayserlichen, auch zu Hungarn und Boehaimb, ec. Koeniglichen Majestaet Ferdinandi Dess Dritten ec. Erzherzogens zu Oesterreich -Unsers allaergnaedigsten Herrn. Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennss. Anno MDCLVII. Gedruckt zu Wienn, bey Johann Jakob Kürner. Az eredeti kiadás kópiáját Werner Ogris professzor bocsájtotta rendelkezésünkre, amit ezúton is köszönünk!

3 Franz Bratsch (Wien, 1751.) művéről van szó. H. Hoegel: Geschichte des österrei- schen Strafrechts in Verbindung mit einer Erläuterung seiner grundsätzlichen Bestimmun- gen. Wien, I. 1904. 51. o.; J. Glaser: Handbuch des Strafprozesses. I. Leipzig, 1883. 112. o.;

4 S. Jenull: Das Oesterreichische Criminal-Recht nach seinen Gründen und seinen Ge- schichte dargestellt. I. Graz, 1808. 87. o.

5 A. von Domin-Petrushevecz: Neuere österreichische Rechtsgeschichte. Wien, 1896. 55. o.

6 Glaser: 113. o.

7 Hoegel: 44. o.

8 E. Schmidt: Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege. Göttingen, 1951. 2. bőv. kiadás. 136. o.

9 H. Baltl: Österreichische Rechtsgeschichte, Graz, 1972. 159. o.

10 H. Baltl: Beiträge zur Geschichte der steirischen und östereichischen Strafrechtskodi- fikationen im 15. und 16. Jahrhundert. In.: Festschrift zur Feier des Zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof-, uns Staatsarchives II. Wien, 1951. 24, 31, 32. o.

11 Uo.: 27—28. o.

12 Hoegel: 28—33. o.; Glaser: 108—109. o.

13 Idézi: Hoegel: 29. o.

14 Uo.: 30—31. o.

15 Glaser: 108—109. o.

16 Hoegel véleménye az idézett helyen.

17 Stájerország, Karintia, Krajna.

18 Baltl (1951): 24—34. o.; F. Byloff: Die Land- und peinliche Gerichtsordnung Erzher- zog Karls II. für Steiermark von 24. Dezember 1574, ihre Geschichte und ihre Quellen, Graz, 1909, 70—99. o.

19 Hoegel: 36—38. o.; Glaser: 111. o. A. Finger: Das Strafrecht systematisch darges- tellt. Berlin, 1902. 45. o.

20 Elveszett 16. századi előzmények után az 1577-es LGO. szabályozott. Hoegel: 38—39. o.

21 1514-ben MO., 1535-ben rövid és meglehetősen kusza LGO. jelent meg. Hatott az 1574-es stájer LGO., és valószínűleg a Ferdinanda is. Hoegel: 33—35. o.

22 Ellentétes véleményen: Th. Matloch: az Österreichische Staatswörterbuch (1907) III. kötetben a Landesordnungen (geschichtlich) und Landhandfesten címszó alatt 346. o.

23 Így az 1514-es szabályozásra építő 1540-est 1559-ben, a Ferdinandaé 1679-ben. Hoegel: 41—42. o. Eltérően Baltl (1951): 29—31. I.

24 A. von Hye-Glunnek: Die leitenden Grundsätze der österreichischen Strafprocess- ordnung vom 29. Juli 1853. Wien, 1854. 3. o.; Hoegel: 39—41. o. Glaesr: 109—111. o.; A. Hye: Beitrag zur österreichischen Strafrechtsgeschichte. In: Zeitschrift für österreichi- sche Rechtsgeschichte und politische Gesetzkunde. 1844. 365—66. o.

25 Így Hoegel: 41—42. o., ellentétesen Baltl (1951): 31. o.

26 Motloch: 333—342.o.: 1521, 1528, 1530—53-ben, 1549 körül, Baltl: 29—30. o.: 1555 táján. Tervezet készült 1573- és 1582-ben is.

27 1637. XII. 3-án az alsó-ausztriai nemesség büntetőügyekben privilégiumot kapott.

28 A Landesordnung rendszerében az LGO. a 6. könyv lett volna. Motloch: 346. o.

29 Motloch: 344. o. és a Ferdinanda zárórésze. Az első kettő kormánytisztviselő volt, az utóbbiak a rendek syndikusai, jegyzői voltak,

30 Motloch: 345—346. o.

31 U. a.: 345. o.

32 Lásd a 4—9. jegyzetet!

33 Motloch: 345. o.

34 Kivételek: elévülős, enyhítős, súlyosbító körülmények, több bűncselekmény találko- zása, a rendszeres- és rendkívüli büntetések (43—46, 48, 49, 52.) és elszórt rendelkezé- sek a hamis feljelentőkre.

35 Eljárásjoggal (indiciumok, kérdőpontok) „megspékelve”. Vö.: Katona G.: Bizonyítási eszközök a XVIII—XIX. században. Bp. 1977.

36 A bűncselekmény általános fogalma nincs kifejtve, a kísérlet, a társtettség, a részesség, életkor, a bódult állapot, (elmeállapot) szétszórva az egyes cselekményeknél kerül esetenként említésre.

37 A CCC. 41 alapvető tényállásból 6 nincs a Ferdinandaéban, amelynek 40 tényállá- sából mintegy 6 nem a Carolinából eredt. Hoegel: 26, 37—38, 49—50. o. és a Carolina szövege (Reclam kiadásban, Stuttgart, 1978.)

38 59—60, 62—72, 73—82, 84—86, 37—90, 94. artikulások. A politikai bűncselekménye- ket (feleségárulás stb.) a 61. art. a kormányzat elé utalja.

39 Hoegel: 50. o.

40 Lásd. a II. részben!

41 Glaser: 111—114. o.; Hye-Glunnek: (1854): 4. o.

42 Részletes elemzésük egy terjedelmes munka tárgya lehet!

43 A CCC. a „salvatorius clausulával” fenntartja a tartományi jog elsőségét, így szubsz- diárius. A Ferdinanda viszont 99. artikusában kötelezővé teszi rendelkezéseit, a közön- séges jog szubszidiárius.

44 Az eljárási rész nem igazán sikeres, nem részletezzük!

45 CCC. 106. art. — Ferd. 59. art.

46 CCC. 109. art. — Ferd. 60. art.

47 A Carolinából elsősorban a speciális kérdőpontok, az indiciumok és a súlyosító és enyhítős körülmények hiányoznak.

48 CCC. 116, 119, 121. art. — Ferd. 73, 75, 77. art.

49 CCC. 130—148. art. — Ferd. 62—72. art.

50 Például a CCC. 143. és a Ferd. 73. art. 6. §.

51 Ami alkalmazását igen megkönnyítette.

52 A CCC. 167—169. art. esetei.

53 A CCC. 172—174. art. — Ferd. 85. art.

54 CCC. 126. art. — Ferd. 86. art.

55 H. Planitz—K. A. Eckhardt: Deutsche Rechtsgeschichte. Graz—Köln. 1971. 303. o.

56 H. Rüping: Grundriss der Strafrechtsgeschichte. München, 1981. 46. o.; E. Schmidt: 195. o.

57 Hoegel: 50—57. o.

58 Uo. 52. o.

59 Uo. 30, 35, 38, 39, 45. o., Ellenkezően Motloch: 346. o.

60 Hoegel: 58—59. o., Österr. Staatswörterbuch (1907) III. 356—370. o.

61 Hoegel: 59—65. o.; Glaser: 114—115. o.; Finger: 47—48. o.; Hye—Glunnek (1854) 4—5. o.

62 A tényállások a 19. artikulus 46 szakaszában szoronganak.

63 Hoegel: 65—72. o.; M. F. v. Maasburg: Zur Entstehungsgeschichte der Theresianischen Halsgerichtsordnung Wien, 1880., különös tekintettel a mágia tényállására, Finger: 48—49. o. Domin-Petrushevecz: 52—80. o.; Hajdú L.: Az első (1795-ös) magyar büntető kódex tervezet, Bp., 1971. I. fejezet.

64 Domin-Petrushevecz: 52. o.

65 Maasburg: 3—4. o.; Hoegel: 65—66. o.; Finger: 48—49. o.

66 Ferd. 9, 10, 11, 30, 31. art.

67 CCTh. 28. art.

68 CCTh. 20, 23. art. — Ferd. 41. art.

69 CCTh. 36. art. — Ferd. 20. art.

70 CCTh. 33. art. — Ferd. 16. art.

71 Némileg bővebb a szabadságbüntetések szabályozása. CCTh. 4—10. art., Ferd. 48, 49, 52. art. A nőket ezután lefejezik, nem pedig akasztják.

72 CCTh. 12. art. — Ferd. 45. art.

73 CCTh. 11. art. — Ferd. 44. art.

74 CCTh. 16. art. — Ferd. 43. art., a többi megegyezik.

75 CCTh. 29. art. — Ferd. 26. art.

76 CCTh. 31. art. — Ferd. 27. art.

77 CCTh. 32. art. — Ferd. 35—40. art.

78 CCTh. 11. art. 11. §.; Ferd.: 44. art. 1, 11, 12. §.

79 59 alaptényállással számolva. Hoegel: 49—50, 64, 71. o.

80 Elsősorban a hivatali bűncselekményekkel.

81 A Ferd. 61. csak utoló jellegű.

82 CCTh. 58. art. — Ferd. 59. art.

83 CCTh. 58. art. 15, 16. §.

84 CCTh. 56. art. — Ferd. 59. art.

85 CCTh. 74. art. — Ferd. 73. art.

86 CCTh. 75. art. — Ferd. 74. art.

87 CCTh. 76. art. — Ferd. 75. art.

88 CCTh. 77. art. — Ferd. 76. art.

89 CCTh. 83. art. — Ferd. 62. art.

90 A Ferdinandea még igen! 62. art. 8. §. 5.

91 CCTh. 84. art. — Ferd. 63. art.

92 CCTh. 94. art. — Ferd. 84. art.

93 CCTh. 95. art. — Ferd. 85. art.

94 CCTh. 96. art. — Ferd. 86. art.

95 CCTh. 96. art. 7. §. 5.

96 H. Conrad: Deutsche Rechtsgeschichte. II. Karlsruhe, 1966. 415. o.; Rüping: 40. o.

97 Hoegel: 72—78. o.; Finger: 53. o.

98 E. Schmidt: 173, 245. o.

99 Rüping: 72. o.

100 Hoegel: 72—78. o.

101 Rüping: 46. o.; E. Schmidt: 188, 194—198. o.; A CCTh. részben átvette. Glaser: 91—98, 118—119. o.

102 Domin-Petrushevecz: 79. o.; Glaser: 115. o.

103 Rüping: 72. o.; E. Schmidt: 245. o.; Glaser: 115. o.

104 II. József 1787-es büntetőtörvénykönyve egyes rendelkezései adnak erre példát. Hoegel: II. kötet (1905). 93—104, 183—191. o.

105 Réti Illés E.: A büntetőjog kodifikációjának első kísérlete Magyarországon. Kollo-

nics javaslat és a Novum Tripartitum (Angyal-szeminárium kiadv.) Bp. 1916. 6—29. o., Bónis Gy.: A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben, Bp. 1934.

106 Sml. Processus criminalis 1744 No. 239., 1745 No. 250., 1750 No. 323., 1755 No. 404. és 410., 1762 No. 568.; Tml. Causae Criminales 1714 reg. 1/1.; Zml. Processus Criminalis 1761. Fas. 22. No. 8. és 17., 1780 Fas. 59. No. 48., 62. és 65:

107 C. S. V/l. Baranya vm. 1742. „Primo” Pr. Cr. 4. és 5. art., „4-to” 32. art:

108 Bml. Siklósi uradalom úriszéki iratai, Úrögi úriszék: 1738. nov. 18., 1740 okt. 4., Siklósi úriszék: 1759. aug. 7., 1764. júl. 12., 1767. aug. 5., 1769. ápr. 20.; okt. 23.; 1770. máj. 22., 1771. nov. 2., 1772. ápr. 14—15., 1774. aug. 26., 1775. febr. 15—16., 1776. jún. 12.; 1778. márc. 23., a Pr. Cr. 62., 66., 68., 71., 75., 76.; 77.; 81.; 82.; 84. és 85. art: alapján.

109 M. Bodo: Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas in partes duas diversa, Posonii MDCCLII. Art. XLIX. §. II. (továbbiakban: Bodo XLIX. II. §.)

110 S. Huszty: Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum, Budae 1745. Liber III. Tit. XXVIII. 3. (továbbiakban: Huszty: III. XXVIII. 3.)

111 M. Vuchetich: Institutiones iuris criminalis Hungarici in usum academiarum Regni Hungariae, Budae 1819. Liber I. Pars II. §. 44. (továbbiakban: Vuchetich: I. II. 44. §.)

112 Bodo: XLIX. II. §.

113 Szeredy J.: Egyházjog II. köt. Pécs, 1883. 405. §. 1/V.

114 C. S. II/l. Borsod vm. 1671.

115 C. S. II/l. Abaúj vm. 1663 II. Statutum contra blasphematores, IV/l. Esztergom vm. 1646, Pest—Pilis—Solt vm. 1676, Nógrád vm. 1679 Statutum 30. és 1691. 6. V/l. Komárom vm. 1697 II. Vö.: Mezey Barna: A káromkodás (blaszfémia) a XVII—XVIII. század büntető jogszabályaiban. Jogtörténeti Szemle 1986/1. 56—65. o.

116 Bodo: XLIX. X. §., Bónis Gy.: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686—1708. Bp. 1962. 130. o. ezután: Bónis.

117 C. S. IV/l. Nógrád vm. 1691 („Először”), 1722. 1.

118 C. S. II/l. Abaúj vm. 1663 II., Borsod vm. 1671, Gömör vm. C. Tertia Sub tit. juridicorum, Stat. XX., 1746. IV/l. Hont vm. 1667, Nógrád vm. 1679, 30., 1691. 6. és 1722, V/l. Győr vm. 1668 és 1700.

119 C. S. II/l. Borsod vm. 1671, IV/l. Esztergom vm. 1646.,

120 „... úgy határozott a tekintetes vármegye...”, Nógrád megyei statutumok a XVII—XIX. századból, Salgótarján 1981., 2. A káromkodásról (1708). C. S. II/l. Abaúj vm. 1692. III, IV/l. Túróc vm. 1704.

121 C. S. IV/l. Esztergom vm. 1646.

122 Bodo: XLIX. XXI. 1.

123 Bodo: XLIX. XXI. §. 7.

124 mint 121.

125 Bodo: XLIX. XX. §. 4.

126 Bodo: XLIX. XX. §. 5.

127 P. Szlemenics: Elementa juris criminalis Hungarici, Posonii 1817. §. 65. (továbbiakban: Szlemenics: 65. §.)

128 Sml. P.crim. 1775. No. 410.

129 Sml. P.cim. 1767. No. 677.

130 Zml. P.crim. 1780. Fas. 59. No. 75., (A huncutolás súlyos becsületsértésnek számított: „huncut” = vagina canis jelentése sokáig ismert; a „fékom” és a „mívelés” a közönségre utal, az utóbbi nagyon drasztikus, a „pajkosan” itt ocsmány módon történő jelenet, de ez is közönségre utal.)

131 Tml. C.crim. 1726 reg. 63.

132 Sml. P.crim. 1762 No. 581.

- 133 *Bónis*: 131. o.
 134 *Bodo*: LII. XVIII. §., *Husztly*: III. XIII. 3., *Vuchetich*: I. II. 20. §., *Pauler*: 411. :
 135 *Bónis*: 131. o.
 136 *BmL. P.crim.* LVI. 510. 1775.
 137 *Bodo*: LII. XV. §.
 138 *Bodo*: LII. XVI. §.
 139 *Kászoni J.*: Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarij incltyi Regni Hungariae per M. J. Kithonich. Rövid igazgatás a Nemes Magyar Országának... Leutschoviae, 1650. Cap. IX. Quaes. XXXI.
 140 *Husztly*: III. XIII. 2.
 141 *Husztly*: II. XIII. 3.
 142 *Bodo*: LII. VIII. §.
 143 *Vuchetich*: I. II. 19. §.
 144 *Pauler*: 122. és 419. §.
 145 *Husztly*: III. XIII. 11., *Bodo*: LIV. II. §.
 146 *Husztly*: III. XIII. 12.
 147 *Husztly*: III. XIII. 11.
 148 *Vuchetich*: I. II. 32. §. b)
 149 *Bodo*: LVII. IX. §. 11.
 150 A megyei statutumok is megengedik az egyezkedést: C. S. II/1. Ung. v. m. 1559. IV. statutum.
 Itt jegyezzük meg a halálbüntetés végrehajtására vonatkozó taxákat, mely adatok egyben összehasonlításul is szolgálnak a pénzbüntetések nagyságrendjének jobb érzékelteséhez. Baranya vármegyében alapul véve, hogy a hóhér fizetése 1714—1758 között 162 forint volt évente, így az alábbi adatok is változatlanok feltételezhetőek:
tortúra 1 grandusban	1 forint (1752/53)
tortúra 4 grandusban	4 forint (1741)
lefejezés	6 forint (1721, 1741)
akasztás	6 forint (1721)
megégetés	10 forint (1721)
kerékbetörés	12 forint (1721)
- C. S. V/1. Baranya vm. 1721. II., *BmL. Vm-i adószedő számadásai (Raciones Perceptorales 1705—1758.*
 151 *Bodo*: LVII. X. §.
 152 *Bodo*: LVII. IX. §.
 153 *ZmL. P.crim.* 1761. Fas. 22. No. 16.
 154 Negyedévenként egy meghatározott hét három napjára terjedő bört.
 155 *ZmL. P.crim.* 1780. Fas. 59. No. 76.
 156 *Bodo*: LIII. IV. §.
 157 C. S. III. Csongrád vm. 1733. 10. és 1760. 11., IV/1. Nógrád vm. 1691 és 1693., Zólyom vm. 1680. I.
 158 *ZmL. P.crim.* 1761. Fas. 22. No. 44.
 159 *ZmL. P.crim.* 1780. Fas. 59. No. 60.
 160 *Husztly*: III. XV. 1.
 161 *Husztly*: III. XV. 2.
 162 *Husztly*: III. XV. 3.
 163 *Bodo*: LXXXV. IV. §.
 164 *TmL. C.crim.* 1728. reg. 86.
 165 *TmL. C.cim.* 1729. reg. 89.
 166 *SmL. P.crim.* 1744. No. 238.

- 167 C. S. II/1. Zemplén vm. 1647.
 168 *Husztly*: III. XXVII. 1.: „... crimen furti est frequentissimum...
 169 *Husztly*: III. XXVII. 2.
 170 *Husztly*: III. XXVII. 2—6.
 171 *Bodo*: LXXXII. I. §.
 172 *Szlemenics*: 84. §.
 173 *Vuchetich*: I. II. 48. §.
 174 *Bodo*: LXXXII. VI. §.
 175 *Husztly*: III. XXVII. 13.
 176 *Husztly*: III. XXVII. 15.
 177 *Bodo*: LXXXII. VII. §.
 178 *Bodo*: LXXXII. XIII. §.
 179 *Bodo*: LXXXII. XIII. §. és VII. §.
 180 *Bodo*: LXXXII. XXXI. §. 5. és XXXII. §. 3.
 181 *Vuchetich*: I. II. 51. §.
 182 A gyermekkorhoz közel állók: 14. év körüliek.
 183 *Husztly*: III. XXVII. 13. és *Bodo*: LXXXII. IX. §.
 184 *ZmL. P.crim.* 1780. Fas. 59. No. 52.
 185 *ZmL. P.crim.* 1780. Fas. 59. No. 68.
 186 *ZmL. P.crim.* 1761. Fas. 22. No. 15.
 187 *ZmL. P.crim.* 1761. Fas. 22. No. 21.
 188 *ZmL. P.crim.* 1780. Fas. 59. No. 72.
 189 *TmL. C.crim.* 1719. reg. 1/6.
 190 Zala vármegyében 1780-ban a *Pr. Cr.* 84. art. alapján megindított lopási ügyek közül hat bizonyíték hiányában megszüntetett van: *ZmL. Fas.* 59. No. 42., 56., 57., 64., 67., 73.
 191 *SmL. P.crim.* 1761. No. 535.
 192 *Husztly*: III. XXVII. 21., hasonlóan *Bodo*: LXXXIII. II. §.
 193 *SmL. P.crim.* 1733. No. 2282.
 194 *Bodo*: LXXIV. VI. §.
 195 C. S. II/1. Borsod vm. 1712 „De eo utrum” (Secundo)
 196 *Bodo*: LXXIV. I—IV. §. és *Husztly*: III. XIX. 1—2.
 197 *SmL. P.crim.* 1736. No. 160.
 198 *ZmL. P.crim.* 1761. Fas. 22. No. 14.
 199 *SmL. P.crim.* 1733. No. 140.
 200 *SmL. P.crim.* 1760. No. 521.
 201 *Bónis*: 315—320. o.
 202 E. Kelemen: História juris Hungarici privati, documentis, ac testimoniis illustrata, Budae 1818. 393—394. o.
 203 *ZmL. P.crim.* 1807. Fas. 59. No. 40.
 204 *Vuchetich*: Liber II. 121. §.
 205 Kelemen: 394. o.
 206 *SmL. P.crim.* 184. No. 24., 1847. No. 40., 1848. No. 37., a *Pr. Cr.* 73. és 62. art. alapján. *TmL.*: C.crim. 1847. No. 1655. (ítélet: 1850. márc. 7-én), 1847. No. 1657. 1848. No. 1659. a *Pr. Cr.* 62., 68., 71. és 84. art. alapján; Törvényszéki Csarnok, Pest 1866. máj. 4. 140. o.

j22333

**DIE WIRKUNG DER ÖSTERREICHISCHEN (DEUTSCHEN)
STRAFRECHTSNORMEN AUF DAS UNGARISCHE RECHT
DES 18. JAHRHUNDERTS
(DIE PRAXIS CRIMINALIS)**

(Zusammenfassung)

Die Abhandlung untersucht die Wirkung des österreichischen Strafrechtes in Ungarn im 18. Jahrhundert, zu dieser Zeit war die Praxis Criminalis im Gebrauch. Die war eine lateinische Version der Ferdinanda, der „neuen peinlichen Landgerichtsordnung in Österreich unter der Enns“ von 30. Dezember 1656.

Die Ferdinanda bildet einen Markstein in der österreichischen Strafrechtsgeschichte, und ist ein Versuch einer systematischen Bearbeitung des materiellen Strafrechtes, in engem Zusammenhange mit dem Prozessrecht. Sie ist inhaltlich auf der Carolina aufgebaut. Im Bezug der Indizien, der mildern und beschwärenden Umständen wird aber die CCC weiterentwickelt.

Die Theresiana wurde wesentlich, besonders im II. Teil auf die Ferdinanda gebaut, das wird in dieser Arbeit durch Reihe von Beispielen dargestellt.

In Ungarn ist nach der Türkenherrschaft neben der Gerichtsreform auch die Neuordnung des Strafrechts notwendig geworden.

Am Reichstag vom 1687 wurde die Rezipierung der Praxis Criminalis von der Seite des Königs aufgeworfen. Es konnte aber wegen Festhalten der ungarischen Stände zu dem alten Recht nicht verwirklicht werden. Das lateinische Gesetzbuch wurde auf Verordnung vom Kardinal Kollonich zu der 3. Ausgabe des Corpus Juris Hungarici (1696—97) zugefügt. Sie übte eine grosse Wirkung auf die ungarische Strafgerichtspraxis und auf die Entwicklung des materiellen Strafrechts. Im 18. Jahrhundert (und auch bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts) existierte in Ungarn kein Strafgesetzbuch. So diente die Praxis Criminalis als nützliche Ergänzung der Einzelgesetzen und des Tripartitum. Sie wurde in den Kgl. Freistädten und in Prozessen gegen den Leibeigenen als Gewohnheitsrecht angewandt, nicht aber gegen Adelige: „... contra Rusticos, et in L. R. Civitatibus in Nobiles autem nunquam exercita est.“ (Vuchetich)

Die Praxis Criminalis übte aber nicht nur auf die Praxis, sondern auch auf die ungarische Strafrechtswissenschaft im 18—19. Jahrhundert eine Wirkung. Mathias Bodo übernimmt zum Beispiel die mildern und beschwärenden Umständen aus der Praxis Criminalis fast ohne Änderungen.